Notă asupra ediției

După cum am menționat mai sus, ediția de față are ca text suport exemplarul *Parimiilor preste an* aflat la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, la cota CRV 79, inv. 361. Pentru porțiunea în care acest lucru a fost posibil, am comparat acest exemplar cu cel de la Muzeul Literaturii Române din Iaşi; comparația a arătat că cele două exemplare nu sunt identice, ele făcând parte din tiraje diferite. Diferențele constatate, puține la număr, nu sunt substanțiale, ele constau mai ales în corectarea unor greşeli de tipar şi au fost semnalate în subsolul paginii. Pe baza lor se poate spune că exemplarul de la Iaşi este primul tipărit (cel de la Bucureşti corectează erori apărute aici).

Textul *Parimiarului* de la 1683 este tipărit în întregime cu cerneală neagră. Am marcat prin italice, în ediția noastră, indicațiile tipiconale. Notele de subsol semnalează greşelile de tipar, grafiile particulare şi diferențele dintre cele două exemplare.

O situație specială se înregistrează în privința textelor în limba greacă din *Parimiile preste an*; ele sunt tipărite cu caractere chirilice, într-o transcriere care urmează principiul fonetic. Dat fiind acest fapt, am considerat interesante, pentru cititor, tocmai caracteristicile acestei reproduceri fonetice, astfel încât, în corpul textului, am transcris fidel, cu alfabet latin, textele respective. Am consemnat, în schimb, în note de subsol, transcrierea în alfabet grecesc, însoțită, acolo unde a fost cazul (unde nu o face însuşi Dosoftei), de traducerea lor. Transcrierea şi traducerea textelor greceşti îi aparține colegului nostru, dr. Ioan-Florin Florescu. Notele de subsol consemnează, de asemenea, traducerea numeroaselor fragmente în limba slavonă, acolo unde ea lipseşte din textul lui Dosoftei; această traducere a fost realizată de ieromonahul Cleopa Stepanovic, doctorand al Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloaie" din cadrul Universității „Alexandu Ioan Cuza", Iaşi. Tot ei ne-au indicat erorile de tipar din textele amintite. Procedeul este similar în ceea ce priveşte textul latinesc al prorocirii sibilei Eritreea, reprodus de Dosoftei tot cu caractere chirilice şi ortografie fonetică; acesta a fost transcris în text respectându-se ortografia mitropolitului, iar în nota de subsol a fost reconstituit conform regulilor ortografiei latine.

Numerotarea filelor este reluată de patru ori în *Parimiile preste an* (vezi descrierea textului în studiul introductiv la prezenta ediție). Pentru a facilita orientarea în text, am numerotat fiecare dintre cele patru paginații cu o cifră romană, urmată de numărul filei.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

Glosarul consemnează termenii învechiți, pe cei cu circulație restrânsă şi, în general, cuvintele care ar pune probleme de înțelegere cititorului actual. Am notat, de asemenea, situațiile în care un termen apare în text cu un sens care nu mai are curs în limba de astăzi. Am consemnat toate formele şi ocurențele cuvintelor selectate. În cazul glosarului (construit pe baza unui indice generat automat), din motive tehnice, numărul paginației apare între paranteze pătrate, cu cifre arabe.

Grafia *Parimiilor preste an*

În stabilirea valorii slovelor în *Parimiile preste an* am avut în vedere mai mulți factori: caracteristicile grafice ale altor texte ale lui Dosoftei sau din epocă; prezența fenomenelor în limba vorbită, aşa cum este aceasta reflectată de documente; pronunția reflectată de textele redactate în alfabet latin din perioada veche a românei literare. Nu în ultimul rând, am încercat să conturăm o serie de principii care să ducă la o evaluare coerentă a valorii fonetice a slovelor şi, implicit, la o transcriere unitară, fără a uita că aceste principii trebuie aplicate, în lipsa unor norme grafice explicite în perioada veche a românei literare, în funcție de fiecare text în parte.

1. Generalități

Miza cea mai importantă a unei ediții critice este textul însuşi; editorul îşi propune să prezinte şi să facă accesibil un text ce va constitui apoi punctul de plecare pentru diverse categorii de studii. În cazul textelor din perioada veche a românei literare, redactate cu caractere chirilice, editorul are de învins o dificultate în plus, care are în vedere modalitatea prin care cititorului vizat i se oferă accesul la text, cu alte cuvinte, modalitatea de reproducere a textului chirilic: transliterație sau transcriere fonetică interpretativă.[1] Având în vedere bogata literatură de specialitate, nu este cazul să mai expunem caracteristicile acestor două metode; vom avea în vedere doar o serie de principii care au stat la baza transcrierii efectuate aici, menite să explice o serie de opțiuni de echivalare.

Mai întâi, transliterația, care îşi propune să realizeze o echivalare 1: 1 între slovele chirilice şi reflectarea lor în alfabet latin, pare astăzi o metodă perimată[2],

[1] Pentru descrierea şi exemplificarea diverselor metode combinate, v. Emil Vîrtosu, *Paleografia*, p. 258-261.

[2] Nu de aceeaşi părere este romanistul german Johannes Kramer care consideră că, după modelul editării textelor greceşti, editarea textelor vechi româneşti scrise în alfabet chirilic se poate realiza la un standard ştiințific înalt doar prin folosirea metodei transliterației, singura în măsură să ofere o imagine exactă a textului, pe când transcrierea interpretativă nu poate fi decât aproximativă şi, deci, utilizarea ei ca

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

în condițiile în care se poate pune la dispoziția cititorului facsimilul textului; specialistului în istoria limbii sau filologului interesat de text această metodă nu îi va fi utilă, pentru că el are acces la textul chirilic, iar cititorului nespecialist, chiar şi simplificată[3], nu-i va aduce nici un folos. Metoda trebuie utilizată, însă, în cazul în care textul chirilic nu este accesibil[4].

Pe de altă parte, editorul care recurge la transcrierea fonetică interpretativă trebuie să îşi stabilească nişte principii foarte clare, de la bun început, şi să îşi recunoască limitele. Unul dintre primii adepți ai acestei metode este D. Russo, care o şi recomandă drept singura modalitate de prezentare a unui text chirilic:

> Filologul român care va îndrăzni să editeze un text din secol. al 16 sau al 17, redând cu litere latine sunetele, cum crede că le-ar fi pronunțat scriitorul, nu substituind buchilor chirilice caracterele latine, va aduce un serviciu imens filologiei; e de netăgăduit că va face multe greşeli, dar chiar greşelile lui, provocând discuțiuni şi polemici, vor aduce mai mare folos decât transcrierea aproape fotografică a editorilor de până astăzi. Pentru edițiunile de texte româneşti vechi, ortografia indicată este cea fonetică, singura care corespunde tradiției...[5]

Principiul adoptat (redarea pronunției scriitorului) rezolvă şi problema alternanțelor grafice:

> ...Dacă însă luăm în considerație că important e nu cum a scris, ci cum a pronunțat scriitorul, vom reda în grafie cuvintele cum au fost pronunțate, bineînțeles când suntem siguri despre pronunțarea scriitorului.[6]

---

metodă ştiințifică este ridicolă (*Zu den Editionsprinzip älterer rumänischer Texte*, în Balkan-Archiv N.F. 21, 1996, p. 171-173 şi *Probleme der Edition älterer rumänischer Texte*, în Balkan-Archiv N.F. 22/23, 1997/1998, p. 201-212). Împotriva acestei opinii se poate obiecta că, dincolo de inutilitatea transliterării în cazul în care textul este accesibil în facsimil, textul chirilic conține o serie de elemente cu caracter superfluu, a căror redare nu ar contribui cu nimic la cunoaşterea stadiului de limbă ce îl caracterizează şi, pe de altă parte, nivelul grafic, pe care îl considerăm şi noi o componentă esențială a textului, poate fi oglindit, aşa cum arată Al. Gafton, prin neuniformizarea faptelor de grafie acolo unde la originea lor se află altceva decât simpla inconsecvență a copistului sau a tipografului căruia alfabetul chirilic îi punea la dispoziție două sau mai multe posibilități de notare a aceluiaşi fonem.

[3] În studiul *Principii de transcriere a textelor româneşti. Secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, în LR, XI, 1962, nr. 6, p. 653-661, Mioara Avram şi Florica Dimitrescu propun un astfel de sistem simplificat de translitерație.

[4] Ion Gheție, Al. Mareş, *Introducere în filologia românească*, p. 169.

[5] D. Russo, *Critica textelor şi tehnica edițiilor*, Extras din Buletinul Comisiei istorice a României 1 (1912), Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Co., 1912.

[6] *Ibidem*, p. 29.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

Mai reţinem din studiul autorului citat, ca pe un principiu mereu actual, ideea că editorul trebuie să îşi justifice mereu opţiunile, oferindu-i astfel cititorului critic o imagine cât mai clară asupra textului şi posibilitatea de a decela eventualele greşeli sau fapte lipsite de importanţă.

În *Introducere în filologia românească*, Ion Gheţie reia ideile lui D. Russo, cu obiecţia că transcrierea interpretativă a unui text nu poate reproduce pronunţarea celui care l-a scris: pe de o parte, în scris nu redăm sunete, ci foneme sau sunete-tip; pe de altă parte, transcrierea interpretativă stabileşte „nu *limba autorului*, ci *limba textului*"(p. 174)[7], de aceea editorul trebuie să evite tendinţa de unificare a grafiilor sau proiectarea particularităţilor unui text asupra altora, diferite ca zonă lingvistică sau ca perioadă. Autorul remarcă limitele interpretării: uneori, stabilirea cu exactitate a valorii unei anumite slove chirilice este imposibilă, caz în care editorul nu poate decât să apeleze la transliterare. De asemenea, inexistenţa unor norme unitare la nivelul limbii literare vechi face imposibilă existenţa unui „sistem universal de corespondenţe, valabil în orice epocă şi loc, pentru interpretarea oricăror texte"[8], interpretarea grafiei unui text aparţinând limbii literare vechi fiind valabilă doar pentru textul respectiv (şi, am adăuga, uneori cu diferenţe, pentru alte texte ale autorului respectiv). Editorul trebuie să fie, deci, fidel textului pe care îl transcrie.

Marea diversitate grafică a vechilor texte româneşti este remarcată şi de Alexandru Gafton în studiul introductiv la ediţia critică a *Codicelui Bratul*[9], studiu remarcabil prin coerenţa principiilor de transcriere enunţate. Autorul arată importanţa nivelului grafic al textului în discutarea particularităţilor limbii acestuia: „esenţa actului de transcriere constă în redarea, pe cât este posibil cu fidelitate a nivelului grafic al textului rezultat din mâinile celui care l-a scris, în vederea extragerii de aici a concluziilor asupra limbii textului."[10] Punând la baza transcrierii „fidelitatea faţă de text"[11], autorul arată că aceasta poate fi influenţată de mai mulţi factori şi că transcrierea trebuie să ţină cont de toate aceste rezultate pentru că ele reprezintă caracteristici ale textului, care s-ar pierde prin uniformizarea grafiilor. Transcriere înseamnă, de fapt, trecerea unui text dintr-un sistem grafic în altul, fiecare cu particularităţile sale, iar editorul trebuie să ţină cont de acestea:

---

[7] *Cf.* şi Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, în SCL, an XV, 1964, nr. 1, p. 16: „în scris se notează, în general, *invariantele*, nu *variantele* (subl. aut.)"; Alexandru Rosetti, *De l'interprétation des graphies doubles dans les textes écrits*, p. 24, arată că există diferenţe între pronunţarea sunetelor şi modul în care acestea sunt reprezentate în scris.

[8] *Ibidem*, p. 176.

[9] În *Codicele Bratul*, Ediţie de text de Alexandru Gafton, Iaşi, 2003.

[10] *Ibidem*, p. XLII.

[11] *Ibidem*, p. XXIX.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

> În opinia noastră, o ediție de text vechi ar trebui să armonizeze două cerințe fundamentale: redarea notațiilor epocii, care să reflecte în consecință un sistem grafic cu particularitățile şi inconsecvențele sale şi redarea limbii textului cu o fidelitate cât se poate de ridicată. [...] principala dificultate nu este cea de a înlocui nişte caractere cu altele, ci aceea de a trece de la un sistem (orto)grafic cu destule carențe, încă neformat ca atare, la un sistem coerent ce reflectă o altă ortografie şi o altă etapă de evoluție a limbii. [...] este necesar ca principiul fundamental în jurul căruia să se structureze întreaga teorie a transcrierii textului vechi românesc [...] să fie acela al fidelității față de textul scris, în sensul redării sale aşa cum l-ar fi scris acel scriptor dacă ar fi utilizat alfabetul latin.[12]

Al. Gafton remarcă, aşa cum făcuse şi Ion Gheție, faptul că soluțiile propuse pentru transcrierea unui text sunt valabile doar pentru acesta; mai mult, el arată că uneori, în cazul textelor vechi, soluțiile pot diferi în interiorul aceluiaşi text, de aceea editorul trebuie să trateze fiecare situație separat şi să îşi explice opțiunile, astfel încât „textul în grafie latină să-şi aducă contribuția la conturarea unei imagini clare asupra textului notat cu slove.”[13]

Ideile lui Alexandru Gafton sunt aplicabile situației pe care o reflectă textul *Parimiarului* lui Dosoftei şi concepției asupra transcrierii pe care caracteristicile acestui text au determinat-o. Pentru transpunerea textului chirilic în alfabet latin am ales, aşadar, metoda transcrierii interpretative, aplicând principiul fidelității față de text; am urmărit redarea particularităților textului, nu restabilirea pronunției autorului, aşa cum recomanda D. Russo, sau a particularităților fonetice ale graiului vorbit în Moldova la sfârşitul secolului al XVII-lea. Textul scris, mai ales dacă aparține unui autor cult, cunoscător de slavonă şi greacă, cum este Dosoftei, reprezintă un complex care reflectă nu doar limba vorbită a autorului, ci şi influențele altor variante literare din sincronie sau diacronie, urme ale tradiției grafice, la care se adaugă reguli ortografice specifice limbii slavone, precum şi ezitările provocate de discordanțele dintre alfabetul chirilic şi specificul limbii române sau încercarea conştientă de a reglementa sistemul ortografic existent. Am căutat, în transcriere, să punem în evidență şi să respectăm efectele acestor influențe. Am oferit o singură soluție de transcriere acolo unde studiul textului la nivel grafic şi fonetic a arătat că grafiile duble reflectă, de fapt, un singur fonetism, pot fi puse pe seama soluțiilor multiple oferite de alfabetul chirilic pentru notarea aceluiaşi fonem din limba română şi nu reflectă opțiunea conştientă pentru o anumită regulă ortografică. Atunci când respectarea notațiilor generate de o influență grafică externă limbii române ar conduce la falsificarea realității fonetice a textului, aşa cum este aceasta pusă în evidență de raportarea concluziilor analizei grafice la cele ale analizei fonetice,

[12] *Ibidem*, p. XLI.
[13] *Ibidem*, p. LXXXV.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

am decis să dăm întâietate nivelului fonetic (este cazul notării finale a slovei ѫ pentru a reda vocala *ă*). În discutarea faptelor de grafie şi fonetică am avut în vedere situaţiile din celelalte texte tipărite ale lui Dosoftei, pentru care am apelat la ediţiile de text existente, atât la transcrieri, cât şi, mai ales, la facsimile, pentru cazurile în care opţiunile noastre diferă de ale celorlalţi editori, la studiile lingvistice, precum şi situaţiile din alte texte ale epocii, pe care le-am consultat prin intermediul ediţiilor critice. Pe lângă texte tipărite, unele fenomene au fost raportate şi la documente contemporane, care ne-au furnizat informaţii despre graiul moldovenesc de la sfârşitul secolului al XVII-lea.

2. Inventarul grafematic

În textul *Parimiilor preste an* sunt utilizate următoarele slove: *а, б, в, г, д, є, ѥ, ж, ѕ, з, и, й, і, ї, к, л, м, н, о, п, р, с, т, т, ȣ, ȣ̆, оу, ф, х, ѡ, ѯ, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, ѥ, ꙗ, ѧ, ѫ, ѯ, ѵ, ѱ, ю̆, ѳ, ц̣.*

Literele duble apar sporadic în textul *Parimiilor*, mai ales în scrierea numelor de popoare: *є̀лли́нїи* (II 47^{v}), *є̀лли́нилор* (II 47^{v}), *хєт̃тє́ȣл* (III 27^{r}) sau în antroponime: *Є̂лиссає́* (III 60^{v}), unde marchează preferinţa lui Dosoftei pentru o ortografie etimologizantă; dat fiind faptul că acestea constituie efectul aplicării unui principiu grafic conştient, în transcrierea textului au fost păstrate ca atare.

Grafemele specifice acestui text pot fi clasificate, în funcţie de valorile lor, astfel:

2.1. Slove cu valoare unică, uşor de precizat: *а* = a, *б* = b, *в* = v, *г* (+a, o, u) = g, *г* (+e, i) = g′, *д* = d, *ж* = j, *ѕ* = dz, *з* = z, *к* (+a, o, u) = k, *к* (+e, i) = k′, *л* = l, *м* = m, *н* = n, *п* = p, *р* = r, *с* = s, *ф* = f, *х* = h, *ш* = ş, *щ* = şt, *ц̣* = ğ, *ц* = ţ, *ч* = č, *ѥ* = ie, *ѯ* = x.

2.2. Slove care ridică probleme de interpretare

Slovele ъ şi ѫ

Ilie Bărbulescu[14] arată că în cele mai vechi texte scrise în limba română, slovele ъ şi ѫ erau folosite, uneori împreună cu ь, pentru a reda sunetele *ă*, *î*, identificând în acest sens, în textele din secolul al XVI-lea, trei „curente ortografice”: în unele texte predomină ѫ, în altele, ъ, dar există şi ѫ, iar în altele nu apare deloc ѫ, ci doar ъ şi ь; cele două slove nu sunt, aşadar, utilizate exclusiv pentru reprezentarea unui anumit fonem (ceea ce reprezintă, de asemenea, o caracteristică a scrierilor bulgăreşti), această „specializare” producându-se în secolul al XVII-lea, la scriitori ca Varlaam sau Dosoftei. Pornind de

[14] *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII, în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, bulgaro-, ruso- şi româno-slave*, p. 190-230 şi, respectiv, 270-321.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

la realitatea grafică a textelor care conțin doar una dintre cele două slove, Andrei Avram analizează o serie de texte din secolul al XVI-lea pentru a ajunge la concluzia: „În perioada apariției primelor texte românești, cel puțin unele dintre graiurile dacoromâne nu cunoșteau distincția fonetică dintre [ă] și [î]”[15], altfel nu s-ar explica de ce, având la dispoziție două litere pentru notarea celor două foneme, copistul alegea să utilizeze una singură. Într-un studiu de mai târziu[16], același autor extinde cercetarea asupra unor texte din secolul al XVII-lea, pornind de la ideea că studierea grafiei ar putea oferi indicații asupra istoriei vocalelor centrale în limba română. Concluzia este că distincția *ă*/*î* apare și se consolidează, în unele graiuri, abia în secolul al XVII-lea, și că textele din a doua jumătate a acestui secol pun în evidență această distincție prin tendința de specializare a celor două slove.[17]

Textul *Parimiilor* se caracterizează prin utilizarea ambelor slove, cu anumite inconsecvențe pe care le vom arăta în cele ce urmează.

În edițiile anterioare ale textelor lui Dosoftei, cele două slove au fost tratate diferit, în funcție de principiile metodei de transcriere alese. Ion Bianu, care utilizează o transliterare cu unele elemente de interpretare în ediția din 1887 a *Psaltirii în versuri*, echivalează mecanic pe ъ cu *ă* și pe ѫ cu *â*, inclusiv în poziție finală, ceea ce face ca pe aceeași pagină să apară *adecă* și *adecâ*, *dă* și *dâ*. D. Pușchilă admite ambele valori, *ă* și *î*, ale fiecăreia dintre cele două slove, precum și o anumită specializare a lui ъ pentru *ă* și a lui ѫ pentru *î*; în ceea ce privește valoarea lui ѫ final, autorul admite posibilitatea ca această categorie de grafii să reflecte o pronunțare specific regională: „sau că prin ѫ vrea să însemne la sfârșitul cuvintelor acel sunet cuprins între *ă* și *â*, cum se aude astăzi în Moldova”[18]. N. A. Ursu, editorul *Psaltirii în versuri* și al *Liturghierului*, remarcă aceeași specializare, dar și existența numeroaselor grafii duble, pe care le rezolvă, în general, în sensul formei actuale, cu excepția câtorva termeni care prezintă stadiul unui *ă* netrecut la *î*. Rodica Frențiu rezolvă problema distribuției și a valorii acestor slove orientându-se după situația din limba actuală[19]. Laura Manea[20] diferențiază situațiile în care distribuția celor două slove nu corespunde

[15] *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, V. *Literele* ъ *și* ѫ, p. 294.
[16] A. Avram, *Grafia chirilică și problema opoziției /ă/ : /î/ în dacoromâna din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*.
[17] *Cf.* și V. Arvinte, *Studiu lingvistic asupra primei cărți* (***Facerea***) *din* ***Biblia de la Bucureşti*** *(1688)*, p. 51.
[18] *Molitvenicul lui Dosoftei. Studiu*, p. 6.
[19] *Notă asupra ediției*, în Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților, Iași, 1682-1686*, 2002, p. 6.
[20] *Dosoftei, Viața și petreacerea svinților. Studiu lingvistic*, p. 44-75.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

situației actuale, inventariind cazurile în care grafia ѣ poate indica un *ă* netrecut la *î*, pe cele în care ѫ este folosit cu valoarea *ă*, în locul lui ѣ[21] şi aparițiile lui ѫ în poziție finală, cu valoarea *ă*, deşi autoarea consideră demnă de luat în seamnă şi opinia lui D. Puşchilă. Explicarea utilizării lui ѫ în loc de ѣ acolo unde putem presupune că sunetul era *ă* prin greşeli de tipar este preluată şi de Mihaela Cobzaru[22], care inventariază cazurile de utilizare a celor două slove şi situațiile în care acestea apar. În ceea ce priveşte valoarea lui ѫ final, Mihaela Cobzaru arată că „slova ѫ în poziție finală şi în poziție finală accentuată are, *uneori* (subl. n.), valoarea *ă*"[23], fără a preciza când anume slova respectivă nu are această valoare.

În general, lui Dosoftei i se recunoaşte intenția realizării unei reglementări a ortografiei[24], ceea ce nu înseamnă, însă, că inconsecvențele grafice lipsesc din textele sale. Pentru a stabili dacă aceste inconsecvențe reflectă sau nu fonetisme diferite, am analizat, în afară de grafia *Parimiilor*, câte un eşantion din celelalte texte tipărite ale lui Dosoftei (*Psaltirea în versuri*, p. 2^{r}-8^{v}; *Dumnedzăiasca liturghie*, p. 13-18 şi 107-110 din ediția realizată de N. A. Ursu, nenumerotate în originalul din 1679, şi 46^{v}-48^{v}, p. 207-217 în ediția Ursu, care reproduc ediția din 1683; p. 1^{r}-7^{v} şi 188^{r}-191^{r} din *Psaltirea de-nțăles*; câteva fragmente din *Viața şi petreacerea svinților*, reproduse în crestomația lui Moses Gaster, p. 251-253). Acolo unde ne-am oprit asupra unor locuri diferite din acelaşi text, am

[21] Cazuri pe care autoarea le califică drept greşeli de tipar: „**3. ѫ în poziție medială tipărit/scris în locul lui ѣ**. În aceste cazuri se poate vorbi cu siguranță de greşeli de tipar (textele tipărite anterior sunt pline de astfel de confuzii de slove; apariția lor sporadică în textul studiat dovedeşte grija mitropolitului pentru acuratețea tipăriturii)" (p. 50). Cu această apreciere nu suntem de acord, dat fiind faptul că greşeala de tipar presupune un caracter unic şi neconştientizat; credem că utilizarea celor două slove în acelaşi context poate fi explicată şi altfel, şi anume prin tradiția grafică sau prin influența unor mode ortografice ruseşti, despre care vorbeşte I. Bărbulescu (*ibidem*, p. 204). La Varlaam întâlnim acelaşi amestec al slovelor, chiar dacă şi la el se observă o tendință de specializare a lui ѫ pentru *ă* şi a lui ѣ pentru *î*; cf. Varlaam, *Cazania (1643)*, ediție îngrijită de J. Byck.

[22] Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, Text stabilit şi studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, p. 45-58.

[23] *Ibidem*, p. 53.

[24] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 585: „Dosoftei este cel dintâi scriitor român care şi-a pus problema creării unei ortogafii chirilice adaptate limbii române."; *idem*, *Limba mitropolitului Dosoftei*, în *Studii de istoria limbii române literare*, p. 56: „Normele ortografice introduse de el au urmărit fixarea la o singură valoare fonetică a unor semne sau succesiuni de semne care aveau mai multe valori fonetice."; *cf.* Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, p. 136.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

vrut să verificăm dacă nu cumva grafiile oscilează chiar în cazul aceluiaşi text. Astfel, am observat că:

– în *Psaltirea în versuri*, în general, în poziție medială **ъ** = *ă*, **ѫ** = *î*, cu unele inconsecvențe, destul de puține la număr: ***кънтъри*** (4ᵛ), ***дирептѫ́цѫй*** (5ʳ), ***гръ́ꙋ*** (6ʳ), ***съргꙋ́ѧлѫ*** (8ᵛ); grupul ***ръ*** din etimoanele slavone apare ca ***ър***, în cuvinte ca ***скъ́рбѫ*** (2ʳ, 4ᵛ), dar ***скѫ́рбє*** (4ᵛ); ***скършкꙗнд*** (4ᵛ), dar ***гѫ́рбѫ***, ***гѫрба́скѫ*** (4ᵛ); în poziție *n*, vocala medială este notată mai ales prin ***ѫ***; în poziție finală, în cuvinte monosilabice şi în unele plurisilabice (cele mai multe, bisilabice) apare **ъ**, însă în majoritatea covârşitoare a cazurilor, în poziție finală este preferat ***ѫ***; în poziție inițială **ъ** nu apare niciodată; apariția în text a celor două slove este destul de echilibrată;

– în *Liturghier*, în paginile selectate din ediția 1679: ***ѫ*** apare cu o frecvență mult mai mică, mai ales în poziție finală, în care apare, însă, şi **ъ**; medial, în poziție *n* este notat prin **ъ**: ***плєкънд*** (p. 17), ***ѡ҆арєкънд*** (p. 17), ***мъ́на*** (p. 17), dar ***сосѫнд*** (p. 13), ***фъкѫнд*** (p. 13); medial, **ъ** apare notat şi în alte situații: ***ѕъ́чє*** (p. 18), ***нълцъмѣ*** (p. 17), deşi după *dz*, *ț* este preferat ***ѫ***: ***цѫинд*** (p. 18), ***ѕѫкꙗнд*** (p. 16). În paginile din ediția de la 1683, frecvența lui ***ѫ*** este sensibil mai mare, chiar şi în poziție medială, fiind adesea utilizat cu valoarea *ă*: ***мѫдꙋлърй*** (p. 108), ***-мбръкѫмꙗтꙋлꙋй*** (p. 108), ***фѫръ*** (p. 109), ***нѫро́дꙋлꙋй***, ***та́тѫлꙋй*** (p. 110); forma de prezent persoana a III-a singular a verbului *a zice* este notată când cu ***ѫ***, când cu **ъ**; în poziție finală, în cuvintele mono- şi bisilabice este preferat **ъ**, iar în celelalte cazuri, ***ѫ***;

– în *Psaltirea de-nțăles*: în paginile din prima parte a textului, ***ѫ*** apare doar la finalul cuvintelor plurisilabice, cu o excepție: ***фърѫдєлѣ́цє*** (5ᵛ), în rest este folosit **ъ**; în partea a doua, în afară de poziția finală, ***ѫ*** apare înaintea lui *n*: ***кѫⁿтъᵐ*** (188ᵛ), ***кѫⁿтѫ*** (188ᵛ), ***сѫ́нгꙋр*** (189ʳ), ***дѫⁿсꙋⁿ*** (189ʳ), ***мѫ́нꙋлє***, ***ꙗмпъръцѫ́ндь*** (191ʳ) etc. şi în alte poziții, cu valoarea *î*: ***вѫⁿтꙋ́тє*** (190ʳ); **ъ** este folosit cu valoarea *ă*;

– în cele câteva fragmente din *Viața şi petreacerea svinților* reproduse de M. Gaster: în poziție finală apare ***ѫ***, cu excepția cuvintelor mono- şi bisilabice; în poziție *n* apare, de cele mai multe ori, ***ѫ***, cu excepția cuvântului *întâi*, care apare cu ambele slove (câte o apariție); verbul *a fi* apare, la prezent persoana a III-a plural, doar cu forma ***сѫнт***, verbul *a tâlcui* apare cu forma ***тълкꙋѧ*** (p. 253), iar adjectivul *vârtos* este scris tot cu **ъ** (p. 253).

Observăm, aşadar, că modul de utilizare a slovelor în discuție cunoaşte o serie de diferențe de la un text la altul (sau, mai bine zis, de la o perioadă la alta), iar interpretarea grafiilor trebuie să țină cont de acest fapt. Alternanța ***ѫ*** / **ъ** în scrierea aceluiaşi cuvânt în acelaşi text trebuie privită, deci, analitic, pentru că de cele mai multe ori nu oglindeşte un fapt fonetic, ci o simplă preferință grafică.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

De asemenea, observăm că, în ciuda tendinței de notare a lui *ă* prin ъ şi a lui *î* prin ѫ, există destule cazuri de grafii duble.[25]

În poziție finală, în textul *Parimiarului*, ъ apare în cuvinte monosilabice (conjuncții, pronume reflexive sau personale, cu extrem de puține excepții, de tipul сѫ, II 6^{r}) sau bisilabice (în conjuncții); la finala verbelor urmate de un pronume enclitic (ȣморъ́-съ-вор́, II 5^{v}; succesiunea verb-pronume-auxiliar fiind concepută ca un întreg, autorul – sau tipograful – nu a considerat că vocala medială se află în poziție finală şi, în concluzie, nu a notat-o prin ѫ). Faptul acesta ne împiedică să acceptăm ideea că în poziție finală ѫ avea valoarea *î*, indicând o pronunție specific moldovenească, fiindcă altfel ar fi fost notat în toate finalele de cuvânt; mai plauzibilă ni se pare explicația dată de I. Bărbulescu, după care prezența lui ѫ final se datorează influenței grafiei ruseşti contemporane[26]. În schimb, ѫ are valoarea *î* la finalul verbelor urmate de un pronume împreună cu care alcătuiesc un întreg, atunci când *î* provine din velarizarea lui *i*, ca urmare a pronunțării dure a consoanelor *dz*, *s*, *ț*: пъръсѫ́-съ (II 1^{v}); în aceeaşi poziție apare uneori ъ, tot cu valoarea *î*: а̑ȣ̑ѕъ-нє, pe aceeaşi pagină cu а̑ȣ̑ѕѫ-нє (IV 50^{r}).

Un caz aparte îl reprezintă utilizarea lui ѫ cuvintelor de tipul *două*, *nouă*, *ouă*: дѡ́ѫ (II 16^{r}), ѡ̑а́ѫ (II 27^{v}), но́ѫ (II 23^{v}), transcrise de N. A. Ursu *noauă, doauă* etc. În aceste cazuri, suntem de acord că ѫ notează, probabil, diftongul [*uă*][27]; principiul fidelității față de nivelul grafic al textului a determinat transcrierea sa prin *ă*. Mai remarcăm faptul că aceste cuvinte nu apar niciodată scrise cu ъ.

În poziție inițială ъ nu apare niciodată, ci doar ѫ, care are valoarea *î*: ѫ̀й, (III 6^{v}), ѫ̀л (III 7^{r}). Uneori, în această poziție ѫ şi ѧ marchează opoziția vocală orală/ vocală nazală: ѫ̀ш̆ (*îşi*, III 4^{v}) / ѧ̀ш (*înş*, III 4^{v}). În alte situații, în poziție medială, ѫн alternează cu ѧ^{н}: сѫнцє (II 2^{r}) / сѧ^{н}цє (II 3^{v}). Uneori, elementul nazal nu este notat (порȣка, III 22^{r}; а̀стѫ́га, II 26^{r}; нȣ̑сѫт̆, III 2^{v}), grafii care pot fi explicate prin greşeli de tipar sau ca o confuzie între ѫ şi ѧ.[28]

În poziție medială se observă tendința de specializare a lui ѫ pentru *î* şi a lui ъ pentru *ă*; uneori, însă, ъ este folosit în locul lui ѫ, mai ales în poziție *n*, *r*, *l*, dar şi în alte contexte (сфъръма̀, IV 24^{r} / сфърѫма̀, II 23^{r}; стрѫ́мбилор̆, II 36^{v} / стръ́мб̆, pe aceeaşi pagină; гъл̆ча́въ, II 5^{v} / гѫлча́вѫ, III 25^{r}; лънгѫ, II 23^{v} / лъ^{н}г̑ъ, IV 3^{v} / лѫ́нгъ, II 7^{v} etc.). De cele mai multe ori, am considerat că ъ are valoarea *î* în astfel de contexte, în funcție de analiza grafiei cuvintelor din aceeaşi familie

[25] Ceea ce remarcă N. A. Ursu, *Psaltirea în versuri*, p. XLIII.
[26] *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 228.
[27] Avem aici în vedere şi situația dintr-un text contemporan, Ms. 45, în care ѫ apare foarte rar, doar în forme ca лȣѫ̀, нȣ̑ѫр, unde notează acelaşi diftong.
[28] V. şi I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 210.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

lexicală; de exemplu, substantivul *стрън҆с8рилє* (o singură ocurență în text, II 2^{v}) a fost transcris *strînsurile*, dat fiind faptul că verbul *a strînge* apare doar cu slova *ѫ*. Uneori, după cum explică I. Bărbulescu, alternanța celor două slove, fără acoperire fonetică, se explică prin maniera ortografică care cerea evitatea repetării lui *ѫ* în acelaşi cuvînt.[29]

Mai rar apare *ѫ* în locul lui *ъ*, cu valoarea *ă*: *тѫ́нѫрь* (II 3^{r}), *па́сѫрилор* (II 6^{v}), *гѫн҆гѫ́ний* (II 5^{r}).

O problemă aparte o constituie cuvintele de origine latină al căror etimon conținea grupul *á* + *n*; de cele mai multe ori, grafia lor oscilează. De exemplu, prepoziția *pînă* apare de 67 de ori cu grafia *пънъ*, de 46 – *пънѫ*, de 24 – *пѫнѫ* şi de 5 ori – *пѫнъ*. Dat fiind numărul mult mai mare al formelor cu *ъ*, precum şi prezența acestui fonetism în graiurile moldoveneşti actuale[30], am transcris de fiecare dată *pănă*. Cuvântul *întîi* prezintă 41 de forme cu *ъ* şi 57 cu *ѫ*; în schimb, majoritatea covârşitoare a formelor substantivului *mînie* şi a verbului *a se mînia* apar cu *ѫ*. Am transcris, în cazul *întîi*, slovele în poziție medială prin *ă*, favorizând, astfel, rostirea nordică a acestor cuvinte, foarte plauzibilă în cazul lui Dosoftei.

Grafia etimologizantă alternează cu cea fonetică în cazul cuvintelor provenite din slavă al căror etimon conține grupul *ръ* sau *лъ*: substantivul *obîrşie* şi verbul *a obîrşi* apar de 14 ori cu *ъ* (dintre care 13 forme cu metateză şi una fără) şi de 8 ori cu *ѫ* (toate formele cu metateză); substantivul *scîrbă* şi derivații săi apar de 14 ori cu *ъ* (dintre care 2 forme etimologice şi 12, metatetice) şi de 9 ori cu *ѫ*; substantivul *jertfă* şi verbul *a jertfi* au 27 de forme cu *ъ* (26 etimologice şi una metatetică), 14 forme cu *ѫ* (toate metatetice), 2 forme cu *ь* (ambele etimologice) şi 13 forme cu *и*; în schimb, substantivul *vîrf* cunoaşte doar forme metatetice, în care alternează *ѫ* (4 forme) şi *ъ* (4 forme); substantivul *gîlceavă* apare cu ambele slove (câte o ocurență cu fiecare); substantivul *tîlc* apare de 41 de ori cu grafia etimologică, *тлък*, de 25 de ori cu grafia *тѫлк* şi de 6 ori cu *тълк*, iar verbul *a tîlcui* cunoaşte 4 ocurențe cu grafia etimologică, 4 cu *ѫл* şi 2 cu *ъл*. Am considerat că formele cu *ѫ* reproduc pronunțarea reală[31] şi am transcris aceste cuvinte unificând formele. În cazul cuvântului *potriva* şi a derivaților săi, care apar atât cu grafie etimologică, cât şi cu metateză, am transcris *potriva*, *protiva* etc., respectând faptul că a doua formă are curs şi astăzi în limba vorbită.

O caracteristică a ortografiei bulgare, împrumutată şi în textele româneşti, este amestecul iusurilor.[32] Gh. Chivu examinează opiniile despre cauzele acestei

[29] *Ibidem*, p. 204.
[30] Pentru distribuția formelor, v. Ion Gheție, *Baza dialectală*, p. 101.
[31] *Cf.* şi I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 408-430.
[32] *Cf.* I. Bărbulescu, p. 190.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

confuzii şi aduce obiecția că ѧ nu apare scris în locul lui ѫ, ci doar invers, fapt curios în cazul în care se vorbeşte despre un amestec al iusurilor, trăsătură grafică de proveniență sud-slavă; remarcând şi faptul că asemenea grafii sunt frecvente mai ales în jumătatea nordică a Dacoromaniei, unde cercetările arată „pe de o parte, păstrarea diftongului [-*iă*] etimologic şi, pe de alta, transformarea diftongului [*ie*] în [*iă*]”[33], autorul conchide că grafiile în discuție ar atesta această transformare fonetică. În *Parimiile preste an*, situațiile în care am putut constata amestecul celor două slove sunt: **съ ꙋ҆мꙋ́лцѫ́рѧ** (II 2ʳ), **и҆збъвѫ́щемѫ** (II 17ʳ), **врѫ́мѧ** (II 20ʳ), **мѫні́ѫ** (II 26ʳ), **а҆дꙋ́сѧ** (II 32ᵛ), **бърбътѧ́й** (III 8ʳ), **лꙋкрѫ́ѕѫ** (III 28ʳ), **а҆чѧ́мпъръпѫ́скѫ** (III 129ᵛ), **зѫсърѧ** (IV 7ᵛ), **невóѫ** (IV 20ᵛ). După cum se observă, amestecul iusurilor în *Parimii* nu se produce doar în situațiile menționate de Gh. Chivu (la inițială de cuvânt sau silabă), ci şi în alte contexte, iar ѧ apare de două ori în locul lui ѫ. Suntem de părere, deci, că în cazurile de mai sus amestecul iusurilor este doar reflexul grafiei din textele slave şi nu reflectă un fenomen la nivelul pronunției. Mai mult, credem că grafii ca **съ винъ́ѕъ** (II 33ʳ), **пръкꙋра́тъ** (III 137ᵛ), **рѣмѫи́нд** (III 135ᵛ) pot fi puse tot pe seama acestui fenomen. Am consemnat de fiecare dată, în notă de subsol, acest fenomen.

În două situații textul lui Dosoftei reflectă amestecul dintre ѫ şi ꙋ, pe care Ilie Bărbulescu îl consideră o „modă ortografică” rusească: **мѫ́ндꙋс** (*mundus*, III 130ʳ) şi **дꙋ́нсꙋль** (III 114ʳ).

Slova ъ apare în locul lui ь la finalul cuvintelor, fără valoare fonetică: **марцъ** (III 6ʳ), **є҆тъ** (= *et*, în prorocirea sivilei Eritreea, III 131ᵛ).

Slovele ѣ, ѧ şi ꙗ

Cele trei slove au în textul lui Dosoftei valori similare, după cum arată faptul că se întâlnesc adesea una în locul alteia, într-un raport de variație liberă.

Slova ѣ este folosită în *Parimii* în poziție medială, după consoană, cu valoarea [*ea*]: **а҆лѣ́ргъ** (II 15ʳ), **ѿцълѣ́птъ** (III 47ᵛ), poziție în care apare uneori şi ꙗ: **ѡстенꙗ́лѫ** (II 21ᵛ, alături de **ѡ҆стенѣ́лѫ**, pe aceeaşi pagină), **а҆лꙗ́ргѫ** (II 36ᵛ), **виклꙗ́нь** (III 32ʳ), ceea ce arată că ele au aceeaşi valoare. În poziție finală ѣ apare după ч, în articolul demonstrativ **чѣ**, în care are tot valoarea [*ea*], după cum arată grafia **ча̀** (II 38ᵛ). Uneori, în aceeaşi poziție apar toate cele trei slove: **фрѫмсѣ́цѫ** (II 8ʳ), **фрѫ́мсѧ́целе** (II 34ᵛ), **фръмсꙗ́цѫ** (III 28ᵛ). Slova ѣ este preferată pentru redarea diftongului [*ea*] în situații de fonetică sintactică: **тѣмь** (III 7ʳ), **дѣпроа́пеле** (III 1ᵛ), **прѣ҆** (= *pre-al*, III 2ᵛ) etc.

Slova ꙗ apare la inițială de cuvânt sau de silabă pentru redarea diftongului [*ia*]: **ꙗ҆́къ** (III 1ʳ), **ꙗ҆́ръ** (III 1ᵛ), **ꙗд** (II 16ʳ), **тоꙗ́г** (III 2ᵛ), după consoană, cu aceeaşi valoare: **пꙗ́трѫ** (III 2ʳ), sau pentru redarea diftongului [*ia*] în situații de

[33] *Alternanța ѫ – ѧ în texte vechi româneşti*, p. 183.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

fonetică sintactică: *ꙗ҆ꙋ ѕѫ́сꙋй* (III 3^{v}). Exemplele din paragraful precedent au arătat că slova în discuție apare uneori în locul lui *ѣ*, cu valoarea [*ea*]. Interesantă este alternanța lui *ꙗ* cu *є* în situațiile *ꙗ҆мбла́ц* (III 2^{r}) / *є҆мбла́ц* (III 1^{v}), care arată faptul că diftongul [*ia*] evoluase, în limba vorbită, la [*ie*]. În poziție finală, *ꙗ* este folosit uneori în locul lui *ѧ* cu valoarea [*ea*]: *ꙋрѧ́кꙗ* (II 16^{r}).

Slova *ѧ* este cea mai frecventă în textul *Parimiilor*.[34] Se foloseşte în finalul substantivelor feminine terminate în [*ie*], articulate hotărât, cu valoarea [*ia*]: *мъртꙋрїѧ* (III 48^{r}), *богъцѫ́ѧ* (III 50^{r}), *ѡа́ѧ* (III 40^{v}). De asemenea, se foloseşte în finalul verbelor la imperfect, cu valorile [*ia*] sau [*ea*]: *дѡрмїѧ̀* (III 51^{r}). În celelalte cazuri, în poziție finală, neaccentuată, *ѧ* are valorile [*ea*] sau [*ia*]: *чєѧ* (IV 37^{v}); *ачѧ́стѧ* (în tot textul cu această formă); *ꙋ҆шѧ* (II 24^{r}). Slova în discuție notează şi diftongul [*ea*] rezultat prin sinereză în cazuri de fonetică sintactică: *тѧй* (III 37^{r}).

Dificultăți ridică interpretarea acestei slove sub accent, în poziție [*e*], unde problema grafică este legată de discuția asupra trecerii diftongului [*ea*] la [*e*]. Discuția este complicată de faptul că în această poziție apare în text (doar de câteva ori) şi slova *є*.

În această privință, opiniile specialiştilor sunt divergente.[35] Ilie Bărbulescu subliniază amestecul slovei *ѣ* cu *є* în textele vechi şi conchide că scrierea cu *ѣ* reprezintă tradiția ortografică, iar cea cu *є*, realitatea fonetică, deşi admite posibilitatea ca *ѣ* să indice şi pronunția scriitorilor: „Noi am putea admite cel mult că scriitorii mai pronunțau uneori, ca o modă, după vechea pronunțare: *iaste*, *leage*, şi că tocmai aceasta îi făcea să amestece cu *este*, *lege* din limba vie."[36] Tot pe seama tradiției grafice sunt puse de O. Densusianu[37] notațiile cu *ѣ* în poziție *e*, pornind de la aceeaşi realitate a alternanțelor grafice în cele mai vechi texte româneşti; în schimb, el admite posibilitatea ca în secolul al XVI-lea trecerea lui *ia* la *e* în cuvinte de tipul *iaste*, *piare* etc. să se fi produs doar în regiunile cu o evoluție fonetică mai avansată. În ceea ce priveşte cuvintele de origine slavă al căror etimon conținea un diftong, Densusianu consideră că şi în acestea *ia* trecuse la *e* în secolul al XVI-lea[38]. Al. Rosetti, pornind de la grafii în care *ѣ* sau *ѧ* apar în contexte în care sigur se pronunța *e*, susține că *ea* se monoftongase deja în epoca apariției primelor texte româneşti (care prezintă, toate, această alternanță grafică) şi, deci, grafiile cu *ѣ* sau *ѧ* sunt tradiționale, pe

[34] Această preferință pentru *ѧ*, în locul lui *ѣ*, este remarcată de I. Bărbulescu la scriitorii moldoveni din a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi mai târziu, la Dimitrie Cantemir, şi pusă pe seama unei mode ortografice.

[35] V. prezentarea acestora la G. Ivănescu, *Probleme capitale*, p. 220-228.

[36] *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 155.

[37] *Histoire de la langue roumaine*, p. 421-432.

[38] *Ibidem*, p. 441.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

când cele cu ѥ reflectă pronunţia[39]. De aceeaşi părere este şi L. Onu[40]. G. Ivănescu atribuie slovei ѧ valoarea *ę* în scrierile lui Dosoftei[41]; acest *e* deschis reprezintă „o fază intermediară" în trecerea de la *ea* la *e*, fază care se menţine şi astăzi în regiuni din Ardeal şi care caracteriza graiul aristocraţiei şi al clerului din Moldova[42]. În *Istoria limbii române literare*[43], pornindu-se de la consecvenţa cu care Dosoftei notează ѧ, se conchide că procesul de reducere a diftongului nu era încheiat în toate regiunile, deci că grafia reproduce un fonetism real. A. Avram analizează grafiile cu ѥ din *Codicele Voroneţean*, aduse de O. Densusianu ca argument în favoarea faptului că *ea* se monoftongase înainte de perioada primelor texte româneşti, şi arată că în vremea respectivă ѣ sau ѧ notau un sunet diferit de *e* şi care era diftongul *ea* sau, eventual, un *e* deschis[44]. În *Istoria limbii române literare. Epoca veche*, Ion Gheţie înclină să atribuie grafiilor cu ѣ şi ѧ din secolul al XVI-lea, în regiunile în care *e* deschis s-a păstrat până astăzi, valoarea *ea* sau *ę*, deşi nu elimină total nici posibilitatea ca acestea să reflecte o pronunţie cu *e*. Autorul are în vedere şi atestarea prezenţei diftongului *ea* în graiuri din preajma Bucureştiului, la începutul secolului al XVIII-lea[45]. Editorii seriei *Monumenta linguae Dacoromanorum*, pornind de la ideea că „la nivelul unor graiuri populare, fenomenul închiderii diftongului *eá* la *é*, în poziţie –*e*, a avut loc cel puţin cu două secole înainte de apariţia primelor texte în limba română, în timp ce în altele, diftongul *eá* sau *ę* se menţine până astăzi"[46], convin să transcrie slovele în discuţie prin *ê*, marcând în acest mod posibilele pronunţii: [*ea*], [*ę*] sau chiar [*e*].

Nici editorii textelor lui Dosoftei nu sunt în totalitate de acord în privinţa valorilor acestor slove.

Ion Bianu echivalează consecvent slovele ѧ şi ѩ prin *ĭa*, iar pe ѣ prin *é*, chiar şi în cazuri de fonetică sintactică, unde valoarea de diftong a ultimei slove este certă (*lérŭ spune*). D. Puşchilă arată că Dosoftei utilizează mai ales ѧ, în locul slovei obişnuite în această poziţie, ѣ, şi conchide că ѧ notează un sunet diferit de cel notat de ѣ (care este preferat pentru diftongul *ea* atunci când în silaba următoare există un *ă*: „Deci dacă Dosoftei se abate de la tradiţie şi nu

[39] *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVI-lea*, p. 482-484; *cf.* şi *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române din secolul al XVI-lea*, în SCL, XV (1964), p. 129-130 şi *De l'interprétation des graphies doubles dans les textes écrits*.
[40] *Critica textuală şi editarea literaturii române vechi*, p. 317.
[41] *Istoria limbii române*, p. 595.
[42] *Probleme capitale*, p. 229.
[43] Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, p. 136.
[44] *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice* I, p. 11-36.
[45] Ion Gheţie, *Contribuţii la istoria trecerii lui* ea *la* e.
[46] V. Arvinte, *St. lingv. Fac.*, p. 49.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

scrie *lĕge*, pricina este că lui *e* accentuat latin nu-i mai corespundea diftongul *ea* din *sѣmnѣědzѫ*, de pildă; dacă totuş nu adoptă scrierea cu *e*, explicarea trebuie căutată în aceea că în graiul lui nu se ajunsese încă la *e* curat, ci la un *e* deschis, deci *lęge*, treapta intermediară ce trebuie admisă şi pentru forma literară *lege*. Pentru acest *ę* Dosoftei întrebuinţează litera ѧ, iar cele trei sau patru cazuri de scriere cu *e* nu dărîmă această concluzie, întrucât *e* deschis se poate uşor confunda cu *e* curat..."[47] N. A. Ursu[48] arată că în poziţie *e* apare mai ales slova ѧ (celelalte două doar sporadic), iar valoarea sa în această situaţie este „*e* deschis, pronunţat ca atare şi astăzi în graiurile româneşti" sau, dacă se află la început de cuvânt sau silabă, *ie*, întrucât în text apar sporadic şi grafii cu *e*. Argumentul cercetătorului este, deci, prezenţa grafiilor cu *e* în textele lui Dosoftei, precum şi în alte texte anterioare sau contemporane; în ediţiile *Psaltirii în versuri* şi a *Liturghierului*, slovele sunt echivalate în aceste poziţii prin *e*. Laura Manea[49] trece în revistă discuţia în jurul acestui fenomen şi adoptă opinia lui G. Ivănescu, urmată apoi şi de V. Arvinte, conform căreia ѧ́ în poziţie *e* are valoarea unui *e* deschis, fără a elimina total posibilitatea ca în unele situaţii mitropolitul să fi rostit *ea* sau un simplu *e*; apoi, autoarea inventariază situaţiile în care slova respectivă apare în *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, în poziţie *e* sau în alte contexte, precum şi pe cele (destul de puţine, de altfel) în care ѧ / ѣ alternează cu є. În ediţia *Psaltirii de-nţăles*, Mihaela Cobzaru prezintă opiniile care susţin valoarea *ea* sau *e* deschis a slovelor în discuţie în poziţie *e* şi adoptă echivalarea cu *ea*, *ia*, după care prezintă situaţiile în care apar în text slovele în discuţie.

Din cele spuse mai sus, observăm că în privinţa textelor lui Dosoftei majoritatea autorilor sunt de părere că în poziţie *e*, *ea*, *i*, în cuvinte de origine latină, ca şi în unele cuvinte de origine slavă sau maghiară, slovele în discuţie aveau valoarea *e* deschis sau *ea*; diferă modalităţile de redare a acestei pronunţii în transcriere: *ea* la Laura Manea şi Mihaela Cobzaru, *é* la D. Puşchilă sau, mai radical, *e* la N. A. Ursu (care nu face, deci, nici o diferenţă în transcriere între є şi ѣ / ѧ / ꙗ în poziţie *e*).

Pentru a observa mai bine valoarea slovelor în discuţie în textul lui Dosoftei, am încercat să stabilim care erau pronunţiile specifice epocii. În acest scop, ne-am oprit asupra mai multor texte, pe care le putem grupa în următoarele categorii: a) tipărituri contemporane; b) documente contemporane; c) puţinele scrieri în limba română cu alfabet latin din epoca veche; d) scrieri în limba română cu alfabet latin redactate de străini.

[47] *Molitvenicul lui Dosoftei. Studiu*, p. 11.
[48] *Psaltirea în versuri*, p. XLV-XLVI.
[49] *Dosoftei*, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*. *Studiu lingvistic*, p. 152-187.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

a) În tipăriturile contemporane norma este utilizarea lui ѧ, ѣ, ꙗ în contextul vizat; slova preferată diferă de la un text la altul. În unele texte, mai ales laice (avem aici în vedere *Letopiseţul* lui Miron Costin[50]), slovele respective alternează cu є; la Dimitrie Cantemir, în schimb, norma este cu ѧ sau ѣ[51], ca şi în textele lui Varlaam[52].

b) În documentele din a doua jumătate a secolului al XVII-lea[53], notaţiile cu є sunt mult mai frecvente decât în textele tipărite. Aceleaşi texte demonstrează frecventa alternanţă dintre ѣ şi є, semn că cele două slove aveau, pentru autorul documentului, aceeaşi valoare sau, eventual, valori foarte apropiate: *dreptă* (p. 452, doc. din 1679), *Ursaché* (editorul transcrie ѣ sau ѧ prin *é*; p. 519, doc. din 1683), *starosté* (doc. din 1683), *esté* (p. 470, doc. din 1680) etc. În acelaşi timp, însă, predominante sunt notaţiile cu ѧ, ѣ, ꙗ. De fapt, documentele arată că scriitorii din cancelaria domnească sau de la Mitropolie păstrează norma tipăriturilor, în timp ce simplii preoţi sau diaconi notează cu є sau fac confuzii de slove. Pe de altă parte, în Ms. 1498 BAR, care cuprinde însemnările viitorului stolnic Constantin Cantacuzino din perioada 1665-1669, cuvântul єсте apare frecvent.

c) În perioada veche a limbii române literare există puţine scrieri cu alfabet latin[54], dar acestea sunt importante pentru problema pe care o expunem aici. În *Fragmentul Todorescu*[55], datat de Ion Gheţie în perioada 1571-1575, scris de un român din Banat-Hunedoara, grafiile indică reducerea diftongului *ea* la *e* şi a lui *ia* la *ie* în poziţie *e* (despre care editorul spune că se realiza probabil ca un ę). Aceeaşi situaţie este prezentă şi în primul dicţionar român-latin, *Dictionarium valachico-latinum*, cunoscut şi ca *Anonymus Caransebesiensis*, care datează de la jumătatea secolului al XVII-lea[56]: „Diftongii [*ea*] şi [*ia*] aflaţi în poziţie moale sunt reduşi constant la [*e*], respectiv

[50] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei. De neamul moldovenilor. Viiaţa lumii*, Ediţie, postfaţă, tabel cronologic, note şi glosar de Liviu Onu, 1996.

[51] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Virgil Cândea, 1969.

[52] Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*, Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, 1984, p. 53-58.

[53] Am avut aici în vedere texele reproduse cu alfabet latin în *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II. *Acte interne (1661-1690)*, editate de Ioan Caproşu, 2000.

[54] Pentru prezentarea acestora, v. Daniele Pantaleoni, *Observaţii asupra textelor româneşti vechi cu alfabet latin (1570-1703)*, în „Philologica Jassyensia", An III, nr. 7, 2007, p. 39-56.

[55] *Ibidem*, p. 40; textul este editat de Ion Gheţie în *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, 1982.

[56] Daniele Pantaleoni, *Observaţii asupra textelor româneşti vechi cu alfabet latin*, p. 47; am consultat textul în ediţia alcătuită de Gh. Chivu, publicată în 2008.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

[*ie*], sunete aflate foarte probabil în stadiul [*ę*], respectiv [*ię*]."[57] Normele, însă, oscilează: întâlnim *puterè* (p. 12), *mjere* (p. 90), *sèté* (p. 131) etc., dar şi *aceaia* (transcris de editor *aceaea*, p. 2), *csaia* (transcris *ceaea*, p. 23) sau *feal* (p. 43). În *Tatăl nostru* scris cu alfabet latin şi ortografie polonă de Luca Stroici şi publicat la Cracovia în 1594[58], verbul de conjugarea a IV-a *a mîntui* apare, la imperativ, cu forma *mentuiaste*, care indică un diftong (în textul lui Dosoftei, în acest context apare ѧ), iar substantivul *putere*, cu forma *putarea*, care pare a indica tot un diftong (la Dosoftei găsim în acest context ѧ sau ѣ). În schimb, cuvântul de origine slavă *veci* apare scris cu *e*.

d) Acest tip de texte (scrieri în limba română cu alfabet latin redactate de străini) ni s-a părut important pentru că poate reda trăsături ale limbii vorbite în perioada contemporană lui Dosoftei; este vorba de scrieri ale unor misionari catolici prezenți în Moldova în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Primul text la care ne referim este *Catehismul creştinesc* publicat de Vito Pilutio (*Dottrina christiana tradotta in lingua valacha dal Padre Vito Pilutio*, Roma, Nella Stamperia della Sac. Congr. de Propag. Fide, 1677).[59] Aici, verbul *a fi* are la indicativ prezent III singular formele *iest*, *ieszte*, *ijeszt*, *ieste*; forma pronumelui personal de persoana a III-a plural nominativ este *ie* (p. 16), verbele de conjugarea a IV-a au la indicativ prezent III singular terminația *–este* sau *-iest*: *izuouoreste*, *domneste* (p. 7), *sluseste* (p. 11), *slobodzeste* (p. 13), *suinceszte* (p. 17), *tribuiest* (p. 18), *goneste* (p. 20) etc. Alți termeni care ar arăta reducerea diftongului în poziție *e* sunt: *potere* (p. 2), *ledzce* (= *lege*, p. 18), *sufleteste* (p. 23). Oscilația unor notații, ca, de exemplu, *direpta* („semnul Kruci se face punend dentei mijna cie direpta en Kapul", p. 2) / *derapta* arată că autorul nu a găsit o soluție unică de notare a diftongului *ea*; la aceasta se adaugă notații ca *krade* (= *creade*, p. 3), *à iaste* (p. 20), *achaia* (p. 21, dar *acheszte*, p. 9) care arată că el a cunoscut mai multe modalități de pronunțare.

Celelalte texte fac parte dintr-un manual de predici duminicale (*Conciones latinae-muldavo*, 1725) ale unui misionar catolic, Silvestro Amelio.[60] Forma obişnuită a verbului *a fi* la indicativ prezent este *ieste* (şi cu varianta *iest*); în general, în text, diftongul *ea* apare redus la *e*, iar *ia*, la *ie*: *acieste* (2^r), *acieie* (2^r), *cyteste* (3^r), *vreme* (3^v), *kovirszeste* (3^v), *baetrynezele* (4^v), *enkalcieste* (5^r), *ciele*

[57] Gh. Chivu, *Studiu introductiv*, p. 49.

[58] Daniele Pantaleoni, *Observații*, p. 42; am consultat textul din Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 32, care îl reproduce după B. P. Hasdeu, *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*, 1864, p. 26.

[59] V. şi Daniele Panteleoni, *Observații*, p. 47; în legătură cu biografia misionarului, v. şi Emil Dumea, *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, Editura Sapientia, Iaşi, 2006, p. 129-131.

[60] Am consultat fragmentele reproduse de Teresa Ferro, *Misionarii catolici în Moldova*, 2006, p. 217-234.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

(5^{v}), *taegaeduieste* (3^{v}), *să ne tiemem* (4^{v}) etc. De asemenea, diftongul *–ea* în poziţie finală apare redus la *–e*: *aszë* (3^{r}), *sae vä äpropÿë* (2^{r}), *cie dentÿ* (2^{v}), *n-om putë* (4^{v}) etc. De altfel, textul conţine multe trăsături ale limbii vorbite din Moldova: labiale dure (*Dumnaedzaeu*, *tokmaesk*), *ţ*, *z*, *s, dz* duri (*morzaei*, *nü sae fereste*, *dreptaezaei* etc.), *-e* trecut la *–i* (*di*, *ci-ar gyndi*, *viniri* etc.).

Trecerea în revistă a particularităţilor lingvistice ale textelor studiate duce la nişte concluzii privitoare la modalitatea în care diftongul *ea* se pronunţa în perioada lui Dosoftei şi la felul în care mitropolitul se încadrează în trăsăturile generale ale epocii din acest punct de vedere. Am văzut că în limba vorbită reflectată în documente, în textele scrise cu alfabet latin de către autohtoni sau străini, diftongii *ea* şi *ia* se reduseseră la *e* şi *ie* în secolul al XVII-lea; nu se poate spune, însă, că fenomenul era încheiat în toate regiunile în secolul al XVI-lea, iar acest lucru o dovedesc grafiile din textul lui Luca Stroici sau cele câteva exemple din scrierea lui Vito Pilutio. În schimb, tipăriturile şi documentele scrise de oameni mai învăţaţi păstrează slovele care ar indica pronunţarea cu diftong. Dată fiind amploarea fenomenului, credem că sunetul pe care îl reprezentau slovele ѣ, ѧ, ꙗ era diferit de *e*, iar acest lucru este confirmat de valorile pe care slovele în discuţie le au în celelalte contexte. Alternanţa ѣ, ѧ / є în textele lui Dosoftei se explică, probabil, prin pătrunderea elementelor de limbă populară în limba scrisă; aceste alternanţe pot fi puse pe seama tipografului sau pe seama mitropolitului însuşi: influenţă a etimonului, în cazul cuvintelor provenite din slavă, sau semn că pronunţia sa obişnuită era alta decât cea populară. Fidelitatea faţă de limba textului, principiul enunţat la început, ne-a determinat să respectăm alternanţele grafice, pentru că sunt caracteristice unei anumite etape a limbii literare; de fapt, dincolo de comparaţia cu diverse tipuri de texte contemporane, singura realitate care ne stă înainte este cea a textului însuşi, tot ceea ce e în afara ei este speculaţie. Am transcris, aşadar, slovele ѧ, ѣ, ꙗ prin *ea* sau *ia*, având conştiinţa faptului că acestea ar putea reda şi un *e* deschis, aşa cum sunt de acord majoritatea cercetătorilor. Ni s-a părut că soluţia propusă de N. A. Ursu, echivalarea prin *e*, lasă în afara discuţiei această alternanţă, care constituie o trăsătură importantă a textului. De asemenea, echivalarea printr-un semn special, ca *ê*, constituie o falsă soluţie, care ridică alte probleme de transcriere, în funcţie de contextul în care apare, şi nici nu dă vreo informaţie asupra pronunţiei pe care o reprezintă.

În studiul *Rostirea* ***două, nouă***, Ion Pătruţ stabileşte o paralelă între monoftongarea lui *oa* în cuvinte ca cele menţionate şi monoftongarea lui *ea*; studiul este luat în discuţie şi de V. Arvinte.[61] Dacă cele spuse de autor se confirmă, atunci putem aplica principiul respectiv şi la textul lui Dosoftei, unde

[61] *Cf.* V. Arvinte, *Studiu lingvistic asupra primei cărţi (**Facerea**) din **Biblia de la Bucureşti***, p. 49.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

formele cu *oa* apar în alternanță cu cele cu *o* (alternanță care ar putea fi, însă, doar una grafică, fără implicații fonetice); ar rezulta, aşadar, că şi procesul trecerii lui *ea* la *e* era încă în desfăşurare.

În ceea ce priveşte valoarea slovelor amintite în poziție finală, credem că aceasta era tot *ea*, respectiv, *ia*, chiar dacă în limba populară exista tendința (vizibilă, de altfel, şi în textul *Parimiilor*) de reducere a diftongului; avem în vedere în acest sens, în afară de argumentele expuse mai sus, şi o grafie ca **ча** (II 38^{v}), sau opozițiile clare nearticulat/articulat, prezent/imperfect realizate prin terminațiile **є** / **ѧ**.

În poziție medială, în cuvinte de origine latină, atunci când în silaba următoare este un *e*, cea mai frecventă este slova **ѧ**, însă apare uneori şi **ѣ**: **ачѣм** (IV 37^{v}) / **ачѧм** (IV 41^{r}); **пѫтѣре** (III 112^{v}) / **пѫтѧре** (II 20^{r}); **сокотѣцемї** (IV 37^{r}). Slova **є** apare de foarte puține ori în această poziție: **фе́телор** (II 13^{r}); **ме́рце** (II 14^{v}, II 38^{r}); **єсте**, cu cinci ocurențe (I 3^{v}; III 8^{r}; III 109^{v}; IV 11^{r}; IV 38^{v}), față de cele 349 cu grafia **ѣсте**; **мѫ́ре** (IV 48^{r}, dar **мѫ́ре** şi **мѫ́рѧ**, cu 9 ocurențe, dintre care una pe aceeaşi pagină), **че́ле** (IV 9^{v}, față de 130 de ocurențe cu forma **чѧ́ле** şi 38 cu forma **чѧ́лѧ**). Într-o notație ca **фемѧ́иле** (II 32^{v}, față de **фемѣ́иле**, în mod obişnuit), se poate vorbi de influența formei de singular; apar, însă, şi situații în care **ѧ** este notat arbitrar: **дирѧ́ттвлвй** (II 17^{r}), explicabilă şi prin influența formei de feminin; **мѧрцѧ`** (IV 24^{v}), care poate fi explicată prin influența formei de prezent; **витѧ́жь** (III 90^{r}), explicabil prin influența singularului. Faptul că aceste forme sunt atât de puține arată că ele nu pot fi un argument în favoarea valorii [*e*] a lui **ѧ**.

În cuvinte de origine slavă, slovele **ѧ** şi **ѣ** se pot explica prin influența etimonului sau prin analogie cu elementele de origine latină; le-am atribuit valoarea *e* sau *ia*, conform principiilor de mai sus: **вѣк** / **вѧ́к** (cele mai multe ocurențe); **вѣ́чникѫ**, **врѧ́ме**, **лѧ́нишвл** (III 22^{v}), **лѧ́вѧ** (III 98^{r}), **вогѧ́рник** (III 64^{r}), **вогѧ́рин** (7 ocurențe).

Slovele ы şi ь

Slova **ы** apare rar în textul *Parimiilor preste an*, întotdeauna cu valoarea [*i*], în indicațiile tipiconale: **чытє́нїе** (de două ori, III 20^{v} şi III 22^{v}, din cele 235 de ocurențe ale acestui termen în text; grafiile cele mai frecvente sunt **чтє́нїе** şi **читє́нїе**) şi în denumirea slavonă a primei cărți a *Vechiului Testament*, utilizată conform tradiției bisericii româneşti de până atunci: **Бы́тїа** (trei ocurențe în text cu această formă; este preferată forma cu **и**).

Slova **ь** apare, destul de rar, în locul lui **ъ**, în poziție medială, cu valoarea [*ă*] sau [*î*]: **жрьтвѫ** (II 14^{r}), **врьтвте** (II 16^{v}) sau în loc de **ѫ** final, cu valoarea [*ă*]: **твъцѧ́цѫвь** (II 2^{r}), **ка́вть** (imperativ, IV 14^{r}), **стреина́ть** (III 1^{v}). În poziție medială mai apare uneori pentru a nota timbrul palatal al consoanei precedente: **вврьиа́нъ** (II 2^{v}). Tot timbrul palatal este notat în situații ca **мѫ́нь** (IV 41^{r}), **цъ́рь**

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

(III 124^{v}) sau după grupul consonantic *şt*: *єщь* (III 17^{r}, alături de *є̂щї*; pe aceeaşi pagină, sau de paieric: *ѡ̂събє́щ҆* (III 38^{v}), *съ тръє́щь* (II 28^{v}) (cf. *пъзъ́щї*; III 33^{v}, *кълкътóрї* III 22^{v} etc.).

Interpretarea slovei *ь* ridică probleme atunci când aceasta se află în poziție finală, iar întrebarea care apare este dacă în acest context ea avea valorile [*i*] sau [*u*]. Cercetarea grafiilor cu *ь* din textul *Parimiilor*, confruntată cu concluzii asupra caracteristicilor fonetice ale textului, ca şi comparația cu celelalte tipărituri ale lui Dosoftei, conduce la concluzia că ierul mic are în aceste texte acelaşi rol ca paiericul; marchează, uneori timbrul palatal al consoanei precedente, dar de cele mai multe ori este folosit pentru a despărți două consoane sau pentru a marca sfârşitul unui cuvânt: *кѫндьва̀* (III 32^{r}), *минꙋна́съворь* (III 43^{r}), etc. Mai interesantă este utilizarea ierului mic la sfârşitul cuvântului, în locul terminației –*i*, după *ѕ*, *ц*, uneori *ш*: *сфъ́ѕь* (III 21^{r}), *ꙋйта́ць* (III 23^{v}), *ꙋ̂шь* (III 18^{v}). În interpretarea acestor grafii, am avut în vedere mai multe aspecte: faptul că în textul lui Dosoftei consoanele *ţ*, *dz* au, de cele mai multe ori, caracter dur (cf. *мꙋлцѫ́мѧ*, III 73^{v}); că în aceste contexte *ь* apare în alternanță cu paiericul sau cu Ø: *кѫ́цѫсь* (III 36^{v}), *лꙋаш҆* (III 39^{r}), *шам҆ вени́т҆* (III 36^{v}), *шѝшвор* (*şi-ş vor*, III 43^{r}), *съц҆даꙋ* (III 34^{r}), *а́стъѕь* pe aceeaşi pagină cu *а́стъѕ* (IV 50^{v}); că slova *ь* apare şi în contexte în care este exclusă interpretarea ca *i* sau *u*, ca, de exemplu, la finalul cuvintelor terminate în consoană din textul în latină: *гхє́ба фꙋ҆л҃óꙋмь* (IV 55^{v}), *вє́нїєть* (III 130^{r}). Suntem de părere că, în aceste cazuri, grafiile respective reflectă rostirea dură a consoanelor *ц*, *ш*, *ѕ*, *ж*[62], iar *ь* şi ʼ sunt folosite fără valoare fonetică.

O grafie ca *ѳ̂цълє́пть* (III 47^{v}), într-un context al cărui sens conduce la ideea că substantivul citat ar trebui să fie articulat cu articolul hotărât: *Unde-i înțăleptu, unde-i cărturariu, unde-i întrebătoriul veacului cestuia?*, poate fi pusă pe seama unei greşeli de tipar, sau i se poate atribui valoarea [*u*] cu care această slovă apare şi în texte slavone.[63] Aceasta din urmă este soluția pentru care am optat.

Slova *ѳ*

Discutând despre slova *ѳ*, Ilie Bărbulescu îi atribuie aceeaşi valoare ca lui *ѫ*, cele două slove fiind diferențiate de opoziția ± nazalitate şi de poziție (*ѳ* este specializat mai ales pentru poziția inițială, iar *ѫ* apare cel mai adesea la mijlocul şi la sfârşitul cuvintelor).[64] Această poziție este reluată şi nuanțată de A. Avram, care se referă la textele secolului al XVI-lea: „lui *ѳ* îi corespundeau, pe plan fonetic, o consoană nazală (silabică sau nesilabică), o vocală nazală, o succesiune «vocală + consoană nazală» sau, în sfârşit, nazalitatea unei vocale.

[62] *Cf.* şi N. A. Ursu, *Notă asupra ediției*, în *Psaltirea în versuri*, p. XLVII-XLVIII.
[63] *Cf.* I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 295.
[64] *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 232-269.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

Singurul element constant (şi singurul distinctiv) era «nazalitatea»”, sau „o consoană nazală din al cărei conținut nu făcea parte localizarea”. [65]

Opoziția constatată de I. Bărbulescu între ꙗ, + nazală, şi ѫ, + orală, se realizează şi în textul *Parimiilor* în cazuri ca ꙗ̂сь (II 7^{v}) / ѫсь (IV 46^{r}), ꙗ̂шь / ѫшь (III 4^{v}). Uneori, foarte rar, ꙗ este folosit cu valoarea lui *î* oral, în locul lui ѫ (de exemplu pronumele *îl* are în text 47 de ocurențe, dintre care una singură cu ꙗ), lucru care nu poate fi pus pe seama unei greşeli de tipar, dat fiind faptul că apare şi în alte texte, ci se poate datora fenomenului nenotării nazalei, pe care Al. Rosetti îl remarcă la textele vechi româneşti, sau confuziei dintre cele două slove, date fiind valorile lor apropiate.

În poziție medială, slova în discuție apare rar: мꙗ^{н}т҃ꙋи́нца (II 2^{r}), cu valoarea lui *î*; în această poziție este preferat ѫ. Şi în ceea ce priveşte frecvența acestei slove în poziție medială se poate observa o evoluție a grafiei în sensul regularizării de la un text al lui Dosoftei la altul; în *Psaltirea în versuri* ꙗ medial apare mult mai frecvent[66]. Tot ꙗ apare în cuvintele derivate cu prefix de la un radical care are ꙗ la inițială: неꙗфрꙋ́нта́тѫ (II 30^{v}).

În poziție inițială, succesiunea alcătuită din vocală medială nazalizată + consoană nazală este notată inconsecvent în textul *Parimiilor*, prin ꙗн: ꙗ^{н}цълепчю́не (II 3^{r}), ꙗ: ꙗ̂цълепчю́не, aceeaşi pagină, sau chiar (rar) prin ѫ + consoană: ѫ́мпъръцѫ́ий (III 68^{r}). În cazul în care grupul în cauză este urmat de una dintre consoanele *b*, *p*, *f*, *v*, se produce acomodarea elementului consonantic, marcată grafic prin grupul ꙗм: ꙗ̂мфока́ць (II 17^{r}), ꙗ̂мвíерѣ (III 79^{v}), dar ꙗ̂нпреꙋнъ (III 8^{r}). Această acomodare se produce şi atunci când elementul vocalic lipseşte: кѡ́арнелемпъшꙋне (I 1^{v}), redat în transcriere *coarnele-m păşune*. În toate aceste cazuri, am respectat caracteristicile grafice ale textului, care redau, probabil, pronunția reală a acestor cuvinte.

Înainte de o vocală apare frecvent notația ꙗ^{н}н, care redă o pronunțare de tipul [*înnainte*], singura posibilă, după A. Avram[67], în perioada primelor texte româneşti.

---

[65] *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice*, V, p. 576-611.

[66] Această atenție acordată grafiei, în sensul evitării scrierii acestei slove în poziție medială, este observată de Laura Manea în *Viața şi petreacerea svinților* şi pusă pe seama încercării lui Dosoftei de a simplifica grafia tradițională prin acordarea de valori precise slovelor chirilice (*Dosoftei*, *Viața şi petreacerea svinților*. *Studiu lingvistic*, p. 76).

[67] *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice*, V, p. 598, unde este reprodusă şi afirmația lui E. Petrovici, după care asemenea situații arată sau că ꙗ ajunsese să-l reprezinte pe [*î*], sau că pronunția era de tipul [*înnainte*].

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

Slova ѵ

Aceasta apare în cuvinte provenite din greacă sau în nume proprii (şi derivate de la acestea), cel mai adesea cu valoarea [*i*], demonstrând preferința mitropolitului pentru o grafie etimologizantă: *ѵ̂постáсє* (III 119^{r}), *сѵмфóнїєй* (III 63^{r}), *єгѵптѧ́нїй* (III 54^{v}, dar *єгиптѧ́нилор*, III 55^{v}), *Моѵсѝ* (III 50^{v}). Uneori, *ѵ* are o titlă deasupra, pentru a arăta faptul că indică o semivocală şi face parte dintr-un diftong descendent; slova aceasta este supusă, deci, aceluiaşi tratament ca *и*: *Мѡѵ̆сїй* (IV 3^{r}); acelaşi rol pare să îl aibă şi trema: *Моѵ̈сїй* (IV 13^{r}).

Şi în cazul cuvântului *evanghelie* se observă ezitarea între grafia etimologizantă, cu *ѵ*, şi cea fonetică, cu *в*; forma cu *в*, cu o singură ocurență (*є̂вангéлїѧ*, III 38^{r}), ar putea fi pusă, însă, şi pe seama tipografului. Mai observăm că toate formele cu *ѵ* ale acestui termen sunt prescurtări: *єѵ^{г}л҃їє* sau *є̆ѵ^{г}л҃їѧ* (22 de ocurențe).

Slova ѳ

Ca urmare a aceleiaşi influențe a etimonului, slova *ѳ* apare în toponime şi antroponime, cu valoarea [*t*]: *Ѳарси́сь* (III 49^{v}), *тавєоѳ* (III 50^{r}), *Є̀ѳїóпиєй* (III 56^{v}), etc., în derivatele acestora: *коринѳѧ́нй* (III 40^{r}), în termeni împrumutați din greacă direct sau prin filieră slavonă: *а̀наѳéма* (III 73^{v}); în aceste cazuri, am transcris prin *th*, nu prin *t*[68], pentru a marca această tendință grafică etimologizantă ce constituie o caracteristică a scrisului lui Dosoftei. Cu valoarea [*ft*] apare această slovă în *Досоѳєй*, scris mereu aşa în text (3 ocurențe), *Дєѳєроньмїѡ́н̆* (III 71^{r}, scris şi *Дєфтєрономи́о*^{н}, IV 25^{v}, sau *Дєвтєрономи́онь*, IV 39^{r}), în substantivul *нáѳ* (III 64^{r}), în formele verbului *a pofti* (*поѳи́мь*, I 2^{r}) şi în substantivul *poftă*.

Slovele є şi ε (în interiorul şi la sfârşitul cuvântului apare mai ales *ε*, iar la început, *є*) notează, la început de cuvânt sau silabă, diftongul [*ie*]: *є̂ртáрє* (IV 17^{v}), *є̀ши́м* (II 15^{v}), *лъкꙋ́єск* (I 6^{r}) etc., aşa cum arată şi o grafie ca *ѥ̆й* (II 11^{r}, pe aceeaşi pagină cu *є̆и*) sau *бърбътóѥ* (II 11^{r}).[69] După consoană, *ε* alternează cu *ѥ*: *хéрилє* (II 30^{r}) / *фѥ́рилор* (II 11^{r}), *пєри́рє* (II 22^{v}) / *пѥри́рє* (II 5^{v}). La inițială de cuvânt şi silabă, deci, slova a fost transcrisă prin *ie*, cu excepția formelor de prezent ale verbului *a fi* (în câteva cazuri ele apar cu această inițială) şi a pronumelor personale, care au fost transcrise conform normelor actuale, cu *e* inițial. După consoană, având în vedere prezența, în limba populară de astăzi, a unor forme de tipul *va peri*, am respectat, în transcriere, alternanța *e*/ *ie*.

---

[68] Aşa cum recomandă N. A. Ursu: „Transcrierea acestei litere cu *th* este greşită, deoarece nu are nici un temei lingvistic.”, *Problema interpretării...*, p. 45.

[69] Având în vedere această regulă, nu putem atribui grafii ca *вóє* (I 2^{v}) unei pronunții regionale, aşa cum face M. Cobzaru (în studiul lingvistic la *Psaltirea de-nțăles*., p. 71); acestea se explică prin regula grafică menționată.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

Slovele *і, ї, и, й*

Slovele *и* şi *і*, cu aceeaşi valoare (vocala *i*), apar în diverse poziții ale cuvântului, de multe ori în variație liberă: *Ӥзраи́ль* / *Ӥзраи́ль* (III 8^{v}), la inițială de substantiv comun preferându-se *и*: *и҆вѣ́щемите* (III 46^{v}), în timp ce *І* este întîlnit mai ales la inițială de substantiv propriu: *Іꙋ́дїй* (III 45^{v}). Norma nu este, însă, fixată.

În interiorul cuvântului, înaintea consoanelor este preferat *и*; *ї* apare înaintea unei vocale sau a unui diftong, în poziție neaccentuată, cu valoarea [*i*]: *чьте́нїѧ* (II 17^{v}), sau la finalul cuvintelor, cu valoarea [*i*] silabic: *лꙋ́мї* (articulat; III 86^{r}) sau nesilabic: *че́рюрї* (III 94^{r}), iar *і* apare în acelaşi context, dar sub accent: *Ӥсаі́ѧ* (II 1^{r}), *пꙋсті́е* (II 20^{v}). În cazul hiatului [*ii*], primul element este notat *ї* sau *і*, iar al doilea, *и*: *фїи́нца* (III 94^{r}), *ві́илор* (III 37^{v}).

Slova *й* apare foarte des în text, fiind utilizată în poziție medială sau finală cu valoarea [*ĭ*], în diftongii descendenți: *пѫ́йнѣ* (II 11^{r}), *слъ́вїй* (III 75^{r}), *вой милꙋ̀и* (III 38^{r}). Dacă vocala finală [*i*] este accentuată, este notată prin slova *и*: *вѡй сълъшлшꙋ̀и* (III 38^{r}).

Remarcăm faptul că în cazul unui hiat al cărui prim element este *і*, în general iotarea celei de-a doua vocale nu este notată, însă apar şi situații de tipul *Іѧ́ковь* (III 21^{v}), care arată că termenul era trisilabic; transcrierea a urmat grafia cuvântului din text.

Slovele *о* şi *ѡ* sunt folosite pentru notarea vocalei [*o*], *ѡ* apare mai ales la inițială de cuvânt: *ѡ҆лекъи́цѫвѫ* (II 31^{r}), iar *о* în interiorul cuvântului, însă cele două slove sunt adesea folosite în acelaşi context, chiar pe aceeaşi pagină: *дой, дѡй* (II 29^{v}).

O caracteristică a textelor lui Dosoftei este notarea lui *о* nediftongat în locul lui *oa*, de obicei în alternanță cu acesta. Ilie Bărbulescu[70] pune prezența acestui tip de grafii în textele româneşti pe seama tradiției textelor slavone; O. Densusianu înclină să pună asemenea cazuri pe seama unei „grafii arbitrare”, cu excepția cazurilor în care diftongul este reprezentat grafic în mod constant prin *о*, ceea ce arată că textul respectiv reflectă un grai care nu cunoştea diftongul[71]. În *Istoria limbii române literare*, Al. Rosetti, B. Cazacu şi L. Onu remarcă această caracteristică a scrierilor lui Dosoftei, pe care o pun pe seama unei trăsături fonetice populare.

Dintre editorii lui Dosoftei, D. Puşchilă şi N. A. Ursu atribuie această particularitate legăturilor familiei mitropolitului cu Transilvania, considerând, deci, că grafia reflectă probabil, în aceste cazuri, o realitate legată de pronunție[72]. Ipoteza este considerată demnă de luat în seamă de L. Manea[73], care remarcă

[70] *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 395-407.
[71] *Histoire de la langue roumaine*, p. 419.
[72] *Molitvenicul lui Dosoftei. Studiu*, p. 13-14; *Psaltirea în versuri*, p. LIII.
[73] *Dosoftei*, *Viața şi petreacerea svinților*. *Studiu lingvistic*, p. 90-94.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

amploarea fenomenului în *Viaţa şi petreacerea svinţilor*; M. Cobzaru înregistrează particularitatea şi opiniile specialiştilor şi transcrie prin *ó* aceste grafii.

Remarcăm, deci, că grafiile cu ѻ́ sunt frecvente atât în secolul al XVI-lea. cât şi în secolul următor, la Varlaam[74] sau în MS. 45. Diferenţa este că la Dosoftei asemenea grafii apar într-un număr sensibil mai mare. Fără a elimina posibilitatea ca ele să reflecte într-adevăr o particularitate de rostire, apariţia grafiilor cu ѻ́ în alte texte ale vremii, unde nu ar mai putea fi puse pe seama unei influenţe ardelene, precum şi notarea predominantă a diftongului ne fac să le punem mai degrabă pe seama unei tradiţii grafice; am transcris, aşadar, prin *oa* grafii ca смо́лѫ (II 24^{r}), подо́беле (II 23^{v}), то́те (II 22^{r}, dar тоате II 21^{v}). Un argument în favoarea rostirii cu *o* deschis a unei asemenea notaţii ar fi apariţia unei rime de tipul *vodă* / *ródă* în poemul cronologic al domnilor Moldovei (de cinci ori), *vodă* / *roadă* (de două ori) sau *războaie* / *voie*; însă situaţii ca *dzîcă* / *frică* (în acelaşi poem, I 4^{v}), *Ecaterína* / *odihna* (I 4^{r}) sau altele din *Psaltirea în versuri* arată că rimele mitropolitului erau uneori imperfecte.

Slovele оу, ȣ şi ю

Slova ȣ se foloseşte cu valoarea vocalei [*u*] sau a semivocalei [*ŭ*]: аȣ (III 112^{v}), лȣкрȣ (III 32^{r}), съȣ (III 57^{v}); notează [-*u*] final, după grupuri consonantice sau după oclusive: стрѫ^{м}бȣ (III 2^{v}), ѿптȣ (III 47^{r}), моли́двȣ (IV 53^{v}).

Foarte rar apare, la iniţială de cuvânt, slova оу cu valoarea [*u*]: оу҆рѡ́ѧ (III 15^{r}), оу҆́нде (III 2^{v}); la iniţială apare şi ȣ: ȣ҆ѝта̀ (II 7^{r}).

Slova ю se foloseşte în orice poziţie pentru a reda diftongul [*iu*]: ръзбо́юль (III 10^{v}), ю҆би́ндь (II 4^{r}), пȣгорѫчю̀не (III 68^{r}). La finalul cuvintelor derivate cu sufixele *–ariu* şi *–toriu* şi în cazurile analogice se notează ю҆: ю҆бито́рю҆ (III 68^{r}). Tot ю҆ apare în final de cuvânt, unde *-u* este semivocală: недеждюи́ю҆ (II 4^{v}).

N. A. Ursu consideră că în cazuri cum este cel arătat mai sus slova ю҆ redă doar un timbru palatal al cuvântului, nu şi unul velar, şi transcrie, în concluzie, cuvinte ca олтарю, фїю etc. prin *oltari*, *fii* (singular)[75], pornind de la argumente prozodice şi de la prezenţa în text a aceloraşi forme, fără notarea timbrului velar. Fără a elimina complet această posibilitate, am transcris totuşi ю҆ prin *iu* şi în aceste cazuri, având în vedere faptul că grafia textelor lui Dosoftei cunoaşte alternanţe grafice şi că, pe de altă parte, este destul de unitară în utilizarea acestor slove de la un text la altul. Argumentele prozodice sunt interesante şi bine alese, dar trebuie să avem în vedere şi faptul că măsura versurilor *Psaltirii*

[74] *Cf.* Mirela Teodorescu, în Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*, p. 52, care îi atribuie valoare de diftong; Oana Panaite, *Particularităţi*, p. 341, unde este identificată aceeaşi valoare.

[75] *Problema interpretării...*, p. 44-45; *Psaltirea în versuri*, p. XLVII.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

nu este întotdeauna consecventă în cadrul aceluiaşi psalm şi că rimele nu sunt mereu perfecte.

Alte particularități ale grafiei în *Parimiile preste an*

O particularitate a tuturor scrierilor lui Dosoftei[76], „de proveniență polonă sau ucraineană”, după N. A. Ursu[77], este notarea ***гχ*** a sunetului [*h*], în alternanță cu *χ*: ***гχъвгáшȣрї*** (II 14^{v}), ***гχрáна*** (II 20^{r}), dar ***χрънéщь*** (II 24^{v}), ***пъгχáрь*** (II 27^{r}), ***гχωрѡ*** (III 51^{r}), dar ***χωроéѕь*** (III 51^{r}); la fel în versurile în limba latină: ***гχώмо***, ***гχȣнкь***, ***гχóминесь*** (III 130^{r}), ***гχúнкь*** (III 130^{v}) etc. Această particularitate nu apare doar la Dosoftei; I. Bărbulescu o înregistrează, în afară de scrierile mitropolitului, într-un document din 1657[78]; ea mai apare şi la D. Cantemir[79]. În transcrierea textului am redat grupul respectiv prin *h*, semnalând grafia în nota de subsol.

Grupul consonantic *ps* apare scris atât cu slova ***ѱ***: ***лúѱѫ*** (III 98^{v}), cât şi cu ***пс***: ***лúпсє*** (III 5^{v}).

Grupurile ***ър***, ***ъл***, în cuvinte provenite din slavă, au fost transcrise *ră*, *lî*: *crîşmarii* (II 4^{r}), *tîlc* (III 67^{r} etc.). Cuvântul *potrivă*, ortografiat uneori în text ***протúвъ***, a fost transcris conform normelor actuale; am avut drept criteriu, în adoptarea acestei soluții, frecvența formelor metatetice (***потрúвъ***) şi situația generală a grupului de slove amintit la nivelul textului.

Grafia textelor în limba latină este dominată de principiul fonetic: ***прúнцепс***, ***фúдȣскве***, ***симȣлáχра***; este caracterizată prin aceleaşi particularități ca grafia textului românesc: folosirea grupului ***гχ***, confuzia dintre ***ѫ*** şi *ȣ*. O grafie neobişnuită este cea a cuvintelor latineşti *lux*, *luna*, *Lactantius*, *tellus* (***люѯь***, ***Лıактáнцюсь***, ***теллюс***), care ar putea fi pusă pe seama confuziei dintre ***ю*** şi ***оү*** remarcate de I. Bărbulescu şi în alte situații; după opinia acestuia, confuzia respectivă se regăseşte şi în grafia textelor sârbeşti sau a celor ruseşti[80], de unde ar fi putut-o prelua şi mitropolitul. Interesant este, însă, faptul că în *Parimii* această particularitate apare numai în fragmentul despre care vorbim. Aceeaşi observație este valabilă pentru grafii ca ***валлюсь***, ***єѯтóллють*** pentru *valles*, *extollet*, care trebuie puse în relație cu cele discutate mai sus. În texte româneşti, notarea lui ***ю*** după *l* a fost remarcată de Mirela Teodorescu în *Răspunsul*, p.

---

[76] *Cf.* D. Puşchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei. Studiu*, p. 5; N. A. Ursu, *Psaltirea în versuri*, p. LI; Laura Manea, *Dosoftei*, *Viața şi petreacerea svinților*. *Studiu lingvistic*, p. 89-90; Mihaela Cobzaru, în studiul lingvistic la Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, p. 73.

[77] *Psaltirea în versuri*, p. LI.

[78] *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 438.

[79] *Divanul*, V^{v}, p. 19 în ediția lui V. Cândea, transcris *păgharul*.

[80] *Fonetica alfabetului chirilic*, p. 383-393.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

84-85; ea apare şi în câteva scrisori de la începutul secolului al XVII-lea, ale unor locuitori din zona Bistriței.[81]

3. Semne diacritice

Accentul este notat cu regularitate, mai ales pe cuvintele plurisilabice. Accentul ascuțit apare în interiorul cuvântului, iar cel grav, pe oxitone şi pe monosilabice terminate în vocală: *змȣ́лцє* (III 44^{r}); *ашєѕà* (III 43^{v}); *сà* (III 43^{v}). Accentul grav apare uneori pe ultima vocală a cuvintelor ca simplu semn grafic, fără să coincidă cu accentul fonetic: *кътрѣ̀* (II 4^{v}). În unele cuvinte împrumutate apare accentul etimologic, diferit de cel actual: *simfóniei* (II 63^{v}), *poetícul* (II 97^{v}). Cuvintele *acoló*, *óstrove* sunt accentuate conform normei limbii vechi. Hiatul [*ie*] poartă uneori accentul pe *i*: *învíere* (II 32^{v}).

Spiritul lin (psili) este notat, fără valoare fonetică, pe vocala inițială a unui cuvânt: *є̂рà* (III 51^{v}), *а̂сȣ́пра* (II 51^{v}) sau pe diftongul inițial: *ю̀би́тȣлȣй* (III 115^{r}). Dacă prima vocală este accentată, lângă spiritul lin apare accentul ascuțit (oxia), formând isonul: *є̋оу* (III 51^{v}), *а̋рдє* (III 61^{v}).

Paiericul (҆) apare foarte des în textul *Parimiilor*, mai ales la sfârşitul cuvintelor care se termină în consoană, în locul lui *ь*, cu care alternează: *нȣ тє скȣмпишь – нȣ тє скȣмпиш҆* (III 14^{v}), unde i-am atribuit valoarea zero, ca şi ierului. În interiorul cuvântului, paiericul apare deasupra unui grup de două consoane: *вам҆пресȣра* (III 49^{v}), *мȣ́нцѫй* (II 27^{v}). Faptul că acest semn diacritic este lipsit de valoare fonetică, înscriindu-se în tradiția grafiei chirilice a textelor româneşti, este argumentat de prezența sa şi în contexte în care este clar că nu reflectă vreun sunet: pe vocală, poate din greşeala tipografului sau chiar a mitropolitului: *лємнȣ́л* (II 13^{v}); între o vocală şi o consoană: *прин҆ȣ́шє* (IV 14^{r}), sau de situații în care paiericul alternează cu notația zero: *вєцрȣшина́* (= *veț ruşina*, III 23^{v}), *даа́шва* (= *da-ş-va*, I 7^{r}).

Chendima (̏) apare destul de rar, cu semnificația lui *и* suprascris: *лȣ̏* (IV 55^{v}), *во̏* (IV 2^{r}), *ш̏* (III 33^{r}), *а̏ ȣчи́с* (IV 9^{r}) etc.

Titla (͡) se foloseşte pentru a marca prescurtările, deasupra literelor suprascrise sau deasupra cifrelor: *чи҆с͡тє* (II 27^{v}), *х͡с* (III 121^{r}), *рк͡а*, *121*, (III 121^{r}). Slovele *м*, *з*, *х* nu primesc titla atunci când sunt suprascrise: *с*^{х} (= *stih*, III 75^{r}), *ръ*^{з}*бо́ю̆* (III 75^{r}), *кѫнтъ*^{м} (III 76^{v}).

4. Suprascrierile

Suprascrierile sunt destul de rare în textul *Parimiilor*. Se suprascriu mai ales consoanele (*н*, *м*, cel mai adesea, *с*, *л*, *р*, *к*, *г*, *н*, *х*, *ч*) şi foarte rar vocalele (*а*).

[81] Textele acestor scrisori sunt reproduse de Al. Rosetti în *Scrisori româneşti din arhivele Bistriței (1592-1638)*, p. 34, 43, 70.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

Vocala *а* este suprascrisă în *то*^{а}*те* (I 6^{r}).

5. Prescurtările

Curente în textul lui Dosoftei sunt prescurtările prin contracție[82]. Prescurtările cu cele mai multe ocurențe în *Parimii* sunt: *бл҃гословенїе* = *blagoslovenie*, *бл҃свѧще* = *blagosloveaşte*, *дх҃ль* = *duhul*, *Дмн҃ѕъѹ* sau *Дм҃зъѹ* = *Dumnădzău*, *єѵ҃лїе* = *evanghelie*, *Хє҃* = *Hristoase*, *Іс҃ Хс҃* = *Iisus Hristos*, *свн҃т* = *svînt*, *сфл҃тле* = *sufletele*.

Prescurtarea prin suspensie apare mai rar: *ѱа҃* = *psalm*, *прѡ҃* = *prochimen*.

În toate cazurile, cuvintele prescurtate au fost întregite tacit în text, în funcție de forma pe care acelaşi cuvânt o are atunci când apare neprescurtat (acolo unde a fost cazul) şi cu ținând cont de caracteristicile nivelelor grafic şi fonetic ale textului. Astfel, pentru prescurtarea *Дмн҃ѕъѹ* sau *Дм҃зъѹ* am reconstituit forma *Dumnădzău*, singura care apare ca atare (neprescurtată) în text. *Іс҃ Хс҃* a fost întregit cu forma *Iisus Hristos*; numele nu apare niciodată scris întreg în *Parimiar*, în schimb apare întreg numele lui Iisus Navi (IV 8^{v}: *Иисѹсь*).

6. Punctuația

Semnele de punctuație folosite cel mai adesea în *Parimiile preste an* sunt punctul şi virgula; aceste semne nu sunt întâmplătoare, ci au funcția de a delimita unități sintactice la nivelul frazei. Uneori apare semnul (**;**), care marchează o interogație sau o exclamație, conform valorii pe care acest o avea în scrierea grecească. Este posibil ca punctuația *Parimiilor* să o copieze pe cea a originalului, dar această idee este mai degrabă infirmată de fragmentele de canoane paralele cu originalul. În transcriere, am urmărit, pe de o parte, să dăm coerență frazei, inclusiv prin opțiuni la nivelul punctuației, determinate de principiile actuale; pe de altă parte, am încercat să respectăm, acolo unde acest lucru a fost posibil, punctuația din cartea lui Dosoftei, chiar atunci când comparația cu alte versiuni ale Vechiului Testament din secolul al XVII-lea, la care ne-am raportat frecvent (mai ales traducerea efectuată de Nicolae Milescu), a evidențiat diferențe față de *Parimiar* în ceea ce priveşte delimitările frazelor din fragmentele biblice.

Parantezele apar rar, fiind folosite pentru a marca o explicație (care lipseşte, probabil, din textul-sursă: *de la un glas şi de la un grai de limbă ce ştiia apostolii, (adecă evreiaşte numai, că altă limbă nu ştiusă)* (III 123^{v}).

Am notat cu majusculă, în transcriere, teonimele şi sintagmele asimilate acestora: Dumnezeu, Tatăl, Tvoreț, Fiiu, Cuvîntul, Ziditoriul etc.

[82] *Cf.* distincțiile făcute de Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, p. 144-145.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

7. Greşeli de tipar

Fără a fi foarte numeroase, greşelile de tipar sunt destul de frecvente în textul *Parimiilor* şi se încadrează în următoarele tipuri:

înlocuirea unei slove cu alta (**цапампа́че** în loc de *ţara-m pace*, I 1[v]; **съпъта́та** în loc de *sănătatea*, I 2[r]; **ша̀** în loc de *şi*, I 3[v]; **вай** pentru *vei*, II 4[r]; **съмънъшоа́ре** pentru *sămănătoare*, II 7[r]; **бл҃гвйц** pentru *blagosloviţ*, II 12[v]; **а́кѫшлига̀** în loc de *a cîştiga*, II 14[v]; **попо́пвй** pentru *poporu-i*, II 19[r]; **мѳщіій** pentru *munţii*, II 19[r]; **кока́чь** în loc de *copaci*, II 21[r]; **форъ** pentru *fără*, II 27[v]; **акоко̀** pentru *acolo* II 32[v]; **къ҃кътѡ́релорь** în loc de *călcătorilor*, II 38[v]; **па́тина**, *patima*, III 34[v], III 74[v]; **шо́ц҆**, *toţ*, III 35[r]; **ма́ме**, *meale*, III 50[r]; **пектрѳ**, *pentru*, III 51[v]; **бъгѫ́гдь**, *băgînd*, III 56[r]; **Авделагѡ̀**, *Avdenagó*, III 62[v]; **нъдра́ціій**, *nădragii*, III 63[r]; **дидесвнть**, *didesupt*, III 74[r]; **къ те́еці҆**, *că tu eşti*, III 84[v]; **съчинсте́слѫ**, *să cinsteascâ*, III 93[v]; **т҃ки́кѫ**, *închină*, III 111[v]; **сълътлѳ́ще**, *sălăşluiaşte*, III 112[v]; **десѫ́ркь**, *de sîrg*, III 115[v]; **лантѳна́рень**, *la-ntunearec*, III 128[v]; **те**, *pe*, III 138[v]; **ми**, *li*, IV 14[v]; **а́ѵе́стаа̀**, *acesta-i*, IV 28[v]; **оу҆ри́киле**, *urechile*, IV 41[r]; **дибѫ́ндиѵ҃дѳвѫ**, *dobîndindu-vă*, IV 46[v]; **чиѵ҃зезь**, *cindzeci*, IV 49[v]);

omiterea unor slove sau grupuri de slove (**҆имвца̀** în loc de *îmvăţa*, II 5[v]; **фче** pentru *face*, II 6[v]; **демнѣцъ** în loc de *demineaţă*, II 7[r]; **ачета҆и** *pentru acesta-i,* II 9[r]; **ли́бі҆**, *limbi*, III 69[v]; **наи́тѫ**, *naintea*, III 73[r], IV 54[r]; **съ съхрнѣкъ** pentru *să să hrănească*, II 24[v]; **ѡ҆дхѵ̀**, *odihni*, II 5[v]; **Ираа́мь** pentru *Avraám*, III 8[v]; **милѳскѫ**, *miluiască*, III 21[v]; **чи́нте**, *cinste*, III 28[r], III 122[r]; **батцюри́т**, *batgiocurit*, III 41[v]; **порчѵ̀**, *porunci*, III 53[r]; **Ираи́ль**, *Izrail*, III 55[v]; **пѳтрни҃**, *putearnic*, III 75[r]; **пролъви́мь**, *proslăvim*, III 88[v]; **ма́кѫ**, *maică*, III 94[v]; **пѳрѫ**, *pururea*, III 97[v]; **а҆ча́тѫ**, *aceastâ*, III 108[r]; **пѳчезъторі҆**, *purcedzători*, III 115[r]; **ноа́срѫ**, *noastră*, III 125[v]; **денцъпчю́не**, *de-nţălepciune*, III 127[v]; **ска́ѳль**, *scaunul*, III 135[v]; **҆дерпта́тѳй**, *îndereptatu-i*, IV 11[r]; **крещи́лор**, *creştinilor*, IV 17[r]; **и҆ноплеме́чій҆**, *inoplemenicii*, IV 28[r]; **дъто́рюле**, *dătătoriule*, IV 29[v]; **порочи́а**, *prorociia*; **те́нїе**, *citenie*, IV 29[v]; **ѕсѫ**, *dzîsă*, IV 30[r]; **а҆че́та**, *acesta*, IV 31[v]; **Савѡ́ѳ**, *Savaoth*, IV 40[v]; **неждюи́ц҆**, *nedejdiuiţ*, IV 46[v]; **҆мпърѫ́е**, *împărăţîie*, IV 49[v]);

notarea unor slove sau grupuri de slove în plus (**гала́сь** în loc de *glas*, I 6[v]; **дирепта́тее** în loc de *direptate*, II 3[r]; **҆мпъррáтѳль** pentru *împăratul*, II 21[r]; **стръчлѳчѝ** pentru *străluci*, II 23[v]; **хрънéсць** în loc de *hrăneşti*, II 24[v]; **фі҆йндь**, *fiii*, III 34[r]; **стрълѳкѳоа́рѫ**, *strălucoarea*, III 49[v]; **пичочоа́реле**, *picioarele*, III 51[r]; **҆пъра́тії**, *împărat*, III 78[v]; **кѳръцъцѫчю́не**, *curăţăciune*, III 112[v]; **҆тръпа́чрѫ**, *întruparea*, III 122[r]; **дѣпоѳ҃**, *de-apoi*, IV 15[v]; **ръдиикà**, *rădica*, IV 29[r]; **лаѵ҃тѳна́рекѫ**, *la-ntunearec*, IV 34[v]; **фъкѳсѡ́шесь**, *făcusăş*, IV 44[r]; **т҃тоа́рчѫ̀**, *întorcea*, IV 47[v]; **дт҃мнѳль**, *Domnul*, IV 53[r]);

inversiuni ale succesiunii slovelor (**ръстѳна́ртѫ** pentru *răsturnată*, II 1[v]; **востáре** pentru *voastre*, II 1[v]; **ѳдерц҆ѵе** în loc de *de urgie*, II 31[v]; **фра́ь вцамѵ҃пърцѫ̀** pentru *fraţ va-mpărţî*, III 12[v]; **вешми́нет**, *veşminte*, III 74[v]; **҆тегра́тѫ**,

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)

întregată, IV 5^{r}; *аш8*, *ş-au*, IV 6^{r}; *днеежджюéскь*, *nedejdiuiesc*, IV 17^{v}; *хлеьщé8*, *hăleşteu*, IV 38^{r}; *мрáе*, *mare*, IV 42^{v});

greşeli cifrice (*аі͡* pentru *12*, II 12^{r}; *са* pentru *91*, III 8^{r}; *рз*, *117*, III 117^{r}; *р͡ѳ*, *119*, III 119^{r}; *ка͡* în loc de *51*, IV 51^{r}).

În toate aceste cazuri am corectat în text, semnalând greşeala în subsolul paginii.

*

În realizarea ediției critice a *Parimiilor preste an*, am beneficiat de ajutorul mai multor specialişti. În primul rând, îi mulțumesc domnului prof. dr. Eugen Munteanu, care mi-a prilejuit întâlnirea cu textul *Parimiilor*, m-a sprijinit pe parcursul stagiului doctoral şi în definitivarea prezentei ediții. Le mulțumesc prof. dr. Gheorghe Chivu, prof. dr. Mircea Ciubotaru, prof. dr. Wolfgang Dahmen, prof. dr. Alexandru Gafton, pentru observațiile şi sugestiile formulate pe marginea tezei mele de doctorat şi pe parcursul realizării ediției critice. Îi mulțumesc, de asemenea, lect. dr. Octavian Gordon, pentru observațiile legate de transcrierea textelor greceşti. Le mulțumesc dr. Ioan-Florin Florescu şi drd. Cleopa Stepanovic pentru contribuția la realizarea acestei ediții; de asemenea, membrilor Departamentului de Lexicografie de la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide”, Iaşi, şi colegilor din cadrul proiectului „Monumenta linguae Dacoromanorum”; informaticianului Vlad Patraş, pentru ajutorul dat la generarea indicelui de cuvinte al textului lui Dosoftei, pe baza căruia am alcătuit glosarul.

BDD-B146-02 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 04:11:07 UTC)